

NÂBÎ'NİN GAZELLERİNDE "ÜMİT" VE "ÜMİTSİZLİK" METAFORLARI*

Metaphors of "Hope" and "Hopelessness" in Nâbî's Gazels

Nilüfer TANÇ¹

Nursel AVCI²

¹ Doç. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, ntanc@mu.edu.tr, orcid.org/0000-0003-3988-8783.

² Yüksek Lisans Öğrencisi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı ABD., nurselavci@outlook.com, orcid.org/0000-0002-6611-0873.

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received: 30.04.2024

Kabul/Accepted: 26.07.2024

DOI: 10.20322/littera.1475925

Anahtar Kelimeler

Nâbî Dîvânı, şiir estetiği, ümit, ümitsizlik, metafor.

ÖZ

Edebiyat araştırmacıları tarafından Hikemî şiir ekolü içinde konumlandırılan Nâbî'nin (1642-1712) şiir estetiğini oluşturan bileşenler arasında *Sebk-i Hindî* ve daha çok İbn Arabî'nin (1165-1240) tasavvufî görüşleri etrafında şekillendirdiği ahlak anlayışı önemli yer tutar. Eserlerinde diğer *Sebk-i Hindî* şairlerinde de görülen ıstırap, aşırı hayalcilik, derin ve kapalı anlam, bîkr-i mazmun, paradoksal imajlar, alışılmamış bağdaştırmalar, soyut-somut ilişkisi ve çoklu duyulama gibi özellikler Hikemî anlayışının da etkisiyle ahlaki kavramların somutlanması şeklinde görülür. Dolayısıyla şairin benimsediği etik ve estetik değerlerin izlerini *Dîvân*'ındaki metaforlardan hareketle takip etmek mümkündür. Bunlar arasında *Sebk-i Hindî*'deki "ıstırap" ve tasavvuftaki "havf ve recâ" kavramlarıyla ilişkili olabilecek "ümit" ve "ümitsizlik" kavramları ile ilgili metaforlar duygu boyutunu aşan kullanımlarıyla dikkat çeker.

Bu çalışmada, *Nâbî Dîvânı*'nda yer alan "ümit" ve "ümitsizlik" metaforları şairin şiir estetiği ile ilişkisi bağlamında incelenmiştir. Nâbî'nin ötesinde insanın "var oluş"uyla ilgili bilincinde önemli bir yer tutan bu kavramların Nâbî örneğinde ele alınması "ümit" ve "ümitsizlik" ile ilgili düşünce evrenine katkı sağlayacaktır. Nâbî'nin şiir söyleme kabiliyetini en iyi şekilde gösterdiği nazım şekli olan "gazel"leri üzerinde yürütülen bu çalışma için öncelikle "ümit" ve "ümitsizlik" kavramlarıyla ilgili olarak gazellerde yer alan "ümid/ümmîd, nâ-ümid/nâ-ümmîd, ye's, havf, recâ" kelimeleri ile "um-" kökünden türeyen sözcükler taranmış ve metaforik kullanımlar tespit edilmiştir. Daha sonra *Nâbî Dîvânı*'nda yer alan "ümit-ümitsizlik" metaforları Lakoff ve Johnson'un ortaya koyduğu metafor şemasına göre oluşturulan hedef-kaynak alanlar, ontolojik ve epistemik uygunluklar ile Zaltmanların tespit ettiği derin kavramsal metaforlar açısından şairin metafor yaratırken kullandığı edebî sanatlar da dikkate alınarak incelenmiştir. İnceleme sonunda *Nâbî Dîvânı*'nda ümit ve ümitsizlik kavramlarının nicel ve nitel anlamda mahiyeti, olumlu ya da olumsuz hangi duygunun ne derece etkili olduğu ortaya konulmuştur.

ABSTRACT

Keywords

Nabî's Divan, poetic aesthetics, hope, hopelessness, metaphor.

In the poetic aesthetics of Nabi (1642-1712), who is situated within the Hikemi school of poetry by literary researchers, the moral understanding that he shaped around *Sebk-i Hindi* and views of Ibn Arabi (1165-1240) holds significant importance. In his works, features -such as anguish, excessive

* Bu çalışma Doç. Dr. Nilüfer TANÇ danışmanlığında Nursel AVCI tarafından 10.07.2024 tarihinde hazırlanmaya devam edilen "Nâbî Dîvânı'nda Ümit ve Ümitsizlik Kavramlarının Şiir Estetiğine Etkisi" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

imagination, deep and obscure meanings, originality, paradoxical images, the abstract-concrete relationship, unusual syncretism, relation of concrete and abstract concepts and synesthesia which are also seen in other Sebki-Hindî poets, are seen as the concretization of moral concepts under the influence of Hikemi understanding. Thus, it is possible to trace the ethical and aesthetic values embraced by the poet through the metaphors in his Divan. Among these, metaphors related to "hope" and "hopelessness" potentially associated with the "anguish" in Sebki-Hindî and the concepts of "fear and hope" in Sufism, are noteworthy for their applications that surpass the emotional dimension.

This study has been analyzed the metaphors of "hope" and "hopelessness" found in Nabi's Divan within the context of his poetic aesthetics. The exploration of these concepts, which occupy a significant place in the consciousness of human "existence" beyond Nabi, within the sample of Nabi's works will contribute to the thought universe related to "hope" and "hopelessness". In this research initially has been scanned ghazals, which best display Nabi's poetic eloquence, for words and metaphors related to "hope" and "hopelessness", including "ümîd/ümmîd, na-ümid/na-ümmîd, ye's, havf, reca" and words derived from the root "um-". Then, the "hope-hopelessness" metaphors in Nabi's Divan have been examined in terms of target-source fields created according to the metaphor scheme put forward by Lakoff and Johnson, ontological and epistemic compatibility and the deep conceptual metaphors identified by Zaltmans, taking into account the literary arts used by the poet while creating metaphors. The study has been concluded by determining the qualitative and quantitative essence of the concepts of hope and hopelessness in Nabi's Divân, identifying which emotion, positive or negative, is more prevalent.

Atıf/Citation: Tanç, N., Avci, N. (2024), "Nâbî'nin Gazellerinde "Ümit" ve "Ümitsizlik" Metaforları", *Littera Turca, Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature*, 10/3, 406-443.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Nilüfer TANÇ, ntanc@mu.edu.tr

GİRİŞ

Ümit ve Ümitsizlikle İlişkili Kelimeler ve Kavramlar

Biyolojik bir varlık olarak insan hayatta kalmayla ilgili bir "kaygı" taşırken bilinç düzeyinde bir yandan "kimim? Nereden geldim? Burada ne yapıyorum?" gibi sorular etrafında var oluşuyla ilgili sorgulamalar yaparken diğer yandan geleceğe dair bir "ümit" taşır. İnsanın her çağda ve her yaşam biçiminde kaygı taşımaya ve bunun yanında ümit duygusuna ihtiyaç duymaya devam etmesi sebebiyle ümit ve ümitsizlik kavramları duygu olmanın ötesinde mitten destana, destandan atasözü, masal ve halk hikâyesine sözlü kültür dönemi ürünlerinden itibaren bütün edebî ürünlerde önemli yer tutar.

Platon (427-347) ve Aristoteles (384-322) gibi İlk Çağ felsefecileri daha çok "arzu" ile ilgili olarak ahlaki bir alanda sorguladıkları ümit duygusuna, bazen aldatıcı olabileceği, insanı fazla arzuya götürerek yoldan çıkarabileceği gerekçesiyle temkinli yaklaşmışlardır. Sonraki yüzyıllarda René Descartes (1596-1650), Benedictus Spinoza (1632-1677) ümit duygusuna psikolojik çıkarımlarla yaklaşarak onu yine arzuya ilişkilendirmişlerdir. Batılı filozofların doğrudan doğruya ümidin kendisine odaklanmaları Immanuel Kant'ın (1724-1804) "ne umabilirim?" sorusuna dayanır (Tan 2014: 49-66). Ümit ve ümitsizlik duyularını da içine alan kaygı kavramı ise Kierkegaard'ın (1813-1855) felsefesinin temelini oluşturur. Ona göre insan; öfkeli, sevinçli, mutlu, hüznü, heyecanlı hissedebilir; fakat bu duyguların altında yatan şey insanın yaşama dair "beklenti"leridir. Beklentisi olmayan kimseler yaşamak için bir nedene ihtiyaç duymadıkları gibi kendi yaşamlarına son vererek bedenlerini ve ruhlarını ölüme terk etmeye kadar gidebilirler. Her şey zıddıyla var olur. Bu bağlamda ümitsizlik duygusunun varlığında da gerçek bir ümit mevcuttur.

Bireyin yaşamındaki olumsuz deneyimler onun benliğini yitirmesine sebebiyet verir, ümit duygusu zaman içerisinde tahrip olur ve olumlu ifadeden olumsuz ifadeye dönüşür (Kierkegaard 2021: 50). Beklentiler hem ümit hem de ümitsizlik içerebilir. Olumlu bir şeyin gelmesinin beklenmesi kişide heyecan, sevinç, sabırsızlık hissi oluştururken, olumsuz bir şeyin gelmesinin beklentisi ise içinde kaygıyı barındırır. Bu kaygı daha ileri boyuta taşındığında kişiyi ümitsizliğe götürür. Bu manada beklenti, ümit ve ümitsizlik arasında olmaktadır (Borgna 2022: 47-49).

Ümit kavramı pek çok din ve inanç sisteminin temelinde yer alır. Hristiyanlıkta sevgi ve iman ile birlikte kalıcı olan üç şeyden biri ümittir. Doğu felsefesini şekillendiren tasavvuf düşüncesinde ise daima ümitli olmak öğütlenmiş; ümitsizliğin Tanrı'ya şirk koşarak onun yüceliğini, kudretini yok saymak olarak görülebileceği düşünülmüştür. Bu ümit, hiçbir çaba sarf etmeden yalnızca Tanrı'nın ihsan edeceğine inanmak değil tevekkülle hareket ederek elden gelenin yapılması şeklinde belirlenmiş; "havf "ve "recâ" arasındaki dengede olmak makbul görülmüştür. Kişinin hem Tanrının gazabından korkup, hâl ve tavırlarına dikkat etmesi hem de onun ihsan edeceğine inanarak rahmetinden ümitli olması tavsiye edilmiştir. Bazı mutasavvıflara göre "hâl" bazılarına göre de "makam" olarak görülen recâ, kelime olarak ümit etmek, ummak, dilekte bulunmak anlamlarına gelir. Ebû Nasr es-Serrâc Tûsî (öl.988), "recâ"yı bir hâl olarak görerek "*Allah'ın sevabından ümitli olmak, Allah'ın rahmetinin genişliğinden ümitli olmak, Allah'tan gayri başka bir şeyden ümitli olmamak*" şeklinde tanımlamıştır (2012: 61). Muhyiddin İbn Arabî ise ümidi bir makam olarak görmüş ve ümit duygusunun salike eşlik eden bir kavram olduğunu ve ümidin gelecekle ilişkili olduğunu ifade etmiştir (2008: 220). Havf da gelecekle ilişkili olarak korkma, korku manalarına gelir. Abdulkerim Kuşeyrî (986-1072), "havf"ın Allah'ın gazabından korkmak olduğunu, bu duygunun varlığının insanın nefesine sahip olmasını sağladığını belirtir (2009: 216-217). Bu iki kavramın bir arada olması insanı dengede tutar. Bu manada recâ, içinde ümidi ve beklentiyi barındıran bir kavramdır. Havf yani korku ise ümitsizliği içermektedir.

Tasavvufi literatürde ümit kavramı, "arzu, heves, hevâ, emel, hâh, hâhiş, intizar, temenni, me'mul" kelimeleriyle de çeşitli açılardan ilişkili bulunmuştur. Bunlar, ümitten beslenen, herhangi birine ya da bir şeye karşı duyulan aşırı isteği ifade eden ve insanı beklentiye sürükleyen duyguları ifade eder. Ümitsizlik kavramı ise "nâ-ümîd/nâ-ümmîd, ye's" kelimeleriyle ifade edilmiştir. *Nâbî Dîvânı*'nda da yer alan bu kelimelere makale sınırlılıkları nedeniyle çalışmada yer verilmemiş, ümit metaforunun araştırılması "ümîd/ümmîd, nâ-ümîd/nâ-ümmîd, ye's, havf, recâ" kelimeleri ile "um-" kökünden türeyen sözcüklerle sınırlı tutulmuştur.

Bilinç, Dil ve Metafor

İnsan, evreni "dil"le kavrarken var oluşunu da onunla anlamlandırır. Bu bağlamda soyut bir alanda zihinsel bir üretim olarak ortaya çıkan duygu ve düşünceler metaforlar aracılığıyla somutlaştırılırlar. Metafor üretme sürecinde insan beyni şekil ile ses; tat ile müzik gibi duyu çeşitleri arasında kendiliğinden uygunluklar kurabilmekte, bu bağlantılar çoğu kez dil tarafından şekillendirilmiş kültürel temellere dayanmaktadır. Beynin yapısındaki "ayna nöronlar" düşüncelerimizi organize ederken bedenlerimizin tanımladığı şablonu kullanarak "hükümetin başı, fırtınanın gözü, fermuarın dişleri" gibi metaforlar üretmemizi sağlamaktadır (Sigman 2020: 18-

20). Dolayısıyla insan beyninin dilde, edebiyatta, eğitimde, fizikte, mühendislikte, geometride ve diğer bütün alanlarda metafor üretmesi kendi doğal yapısının bir sonucudur (Demirci 2016: 341).

Geleneksel metafor anlayışı metaforun ortaya çıkmasında "benzerlik"i esas alırken kavramsal metafor kuramı benzerlik haricinde "deneyimde korelasyon ve kaynak alanın hedef alanın kökeni olması" gibi yeni ilişki türlerini göstermiştir. Ayrıca geleneksel anlayış ile kavramsal metafor kuramının ortaya koyduğu benzerlik ilgisi de birbirinden farklıdır. Kavramsal metafor kuramının temelinde yer alan "bedensel gerçekçilik" düşüncesi ile benzerlik ilgisi yeniden yorumlanmış ve tartışılmış, benzerlik üzerine geleneksel anlayışla ulaşılamayacak yeni görüşler geliştirilmiştir (Çiçekler ve Aydın 2019: 24). Belagat geleneği açısından ise metafor, "mecaz, istiare, teşbih" gibi edebî sanatlarla ilişkilidir. Bunlardan metafora karşılık olarak tercih edilen terimlerin başında gelen istiare (Bilgegil 1989: 154), kavramsal açıdan metaforla keskin bir ayrışma göstermez. Ancak asıl farklılık anlayışta ve bu terimlere yüklenen anlamlardadır. İstiare, Doğu edebiyat ve düşünce dünyasında, belli kaidelere indirgenerek retorik bir imkân şeklinde görülmüştür. Oysa Batıda metafor, çeşitli açılardan analiz edilerek edebiyat ve dilbilimde mecaz, istiare, teşbih, mazmun vb. içine alan bir kapsama genişletilerek geliştirilmiş, ayrıca felsefe, psikoloji, hatta nörobilim gibi alanlara da konu edilmiştir (Demir 2009: 88-69; Onay 2013: 18; Uçan Eke 2017: 45).

Metafor üzerine yürütülen temel araştırmalar içinde George Lakoff (doğ.1941) ve Mark Johnson'ın (doğ.1949) kavramsal metaforları "ontolojik metaforlar, yönelim metaforları ve yapısal metaforlar" şeklinde sınıflandırarak (Yunusoğlu, 2016: 70) ortaya koyduğu "çağdaş metafor teorisi" önemli bir yer tutar. Kavramsal metafor tanımı birinin diğeri vasıtasıyla anlaşıldığı temelde iki kavram alanından oluşan metaforları karşılar (Uçan Eke 2017: 56-57). Yönelim metaforları, bütün bir kavramlar sistemini yukarı-aşağı, içeri-dışarı, ön-arka, derin-yüzey, yakın-uzak, merkez-çevre gibi mekânsal olarak ilişki içinde oldukları bir kavramlar sistemine göre düzenler. Ontolojik metaforlar soyut bir varlığı somut bir varlık yahut madde olarak gösteren metaforlardır. Bu noktada varlığın ontolojik statüsü başka bir şeyin anlamını taşır hâle gelerek soyut ve somut kavramlar arasındaki ilişkiyle metaforlar ortaya konulur. Yapısal metaforlarla kast edilen ise metaforların gündelik kavramlarımızı kısmen yapıya kavuşturduğunu ve bu yapının yazı dilimize yansıdığını ileri süren anlayıştır (Lakoff ve Johnson 2015: 40, 54-55, 80).

Gerald ve Lindsay Zaltman ise günlük iletişimde ve özellikle pazarlama alanında en çok kullanılan kavramsal metaforları denge, dönüşüm, yolculuk, kap, bağlantı, kaynak ve kontrol metaforları şeklinde tasnif ederek yedi derin metafor başlığı altında toplamıştır. Bunlardan denge metaforları, insanın her bakımdan yaşam şeklinde ve iç dünyasında bir dengeye göre ilerlemesi yönünde oluşturulur. Zıt kutupların birlikteliği bu dengeyi sağlamakta önemli bir etmendir. Dönüşüm metaforları, bir şeyin başka bir şeye dönüşmesidir. Bu dönüşüm zaman içerisinde aşamalı olabileceği gibi aniden de ortaya çıkabilir. Yolculuk metaforları, insan hayatının fiziksel ya da psikolojik bir ilerleme ve deneyim olduğu düşüncesini yansıtan sürece dayalı metaforlardır. Kap metaforları, sınırları belirleyen psikolojik ya da fiziksel mekânları oluşturan kapları içerir. Bu kapların işlevi, içinde ya da dışında tutmaktır. İnsanın kendisi de bir kaptır. Bağlantı metaforları, insanın çevresiyle, kendisiyle, doğayla ve daha pek

çok şeyle kurduğu ilişkidir. Her şeyin bir başka şeyi etkilemesi bağlantı metaforudur. Kaynak metaforları, varlığın ve doğanın devamlılığı için gerekli olan temel ihtiyaçların karşılanmasından sosyal ve ruhsal doyuma kadar her şeyin temelinde yer alır. Kontrol metaforu, bir şeyin kontrolünü elde tutma isteğinden meydana gelir (Zaltman ve Zaltman 2008: 36-40).

Felsefede ifadelerin anlaşılmasını kolaylaştıran metafor (Keklik 1984: 17-24) şiir dilinin temel aracıdır. Nitekim edebî eserin metaforlarla örülü olması okur ve eser arasındaki iletişim bağına oluşturur. Metaforlar metnin vazgeçilmez parçalarıdır; soyut ve zihinsel olan, anlatılamayan birimler metaforlar aracılığı ile somut bir hâle getirilerek bütün yönleriyle ortaya konulur (Harmancı 2012: 59-61). Bu sebeple edebî eserler incelenirken metnin en küçük birimlerine inen metafor araştırmaları çözümlenmede büyük rol oynar. Klasik Türk edebiyatı metinleri üzerinde yapılan metafor araştırmaları, bu metinlerin anlaşılabilir olarak taşıdıkları etik ve estetik değerlerin günümüz insanının anlam dünyasına katkıda bulunması noktasında önem taşır³. Bu sebeple *Nâbî Dîvânı*'nda ümit ve ümitsizlik kavramlarının araştırıldığı bu çalışmada metaforik çözümlenme yapılacaktır. Metafor araştırmalarında metnin ait olduğu dönem itibarıyla ilgili dil ve edebiyatın kültürel zeminini, sanatçının dâhil olduğu dönem üslubunu, içinde bulunduğu edebî muhiti dikkate almak gerekmektedir. Böylece metaforlarla oluşan anlam dünyasının kaynakları anlaşılır olacaktır (Kök 2016: 15-16). Bu sebeple çalışmada ilk olarak *Nâbî'nin* şiir estetiğini oluşturan unsurlar hakkında bilgi verilecektir.

1. *Nâbî'nin* Şiir Estetiği

Nâbî, XVII. yüzyılın öne çıkan şairlerinden, devrin önemli fikir insanlarından biridir. Türkçe yanında Arapça ve Farsçaya da oldukça hâkim olan *Nâbî* şiirlerinde aruz vezni başarıyla uygulamıştır. *Nâbî* için edebî eserde asıl olan manadır. Şiirlerinde daha önce söylenmemiş mazmun ve benzetmelere yer vermeye çalışan şair bunu yaparken yabancı sözcüklerden kaçınmak gerektiğini, şiirin "sözlük nüshası olmadığını" ifade etse de bu durumdan kurtulamamıştır. Nitekim şairin taze mazmunlar yakalamaya çalışırken Farsça kurallara uygun zincirleme terkiplerle örülmüş şiirler kaleme alması *Sebk-i Hindî*'nin etkisi olarak görülür. *Sebk-i Hindî*'nin *Nâbî'nin* üslubuna bir diğer etkisi ise *Dîvânı*'nda gündelik hayata dair unsurların sıklıkla yer almasıdır (Diriöz 1994: 215-218). *Nâbî Dîvânı*'nın tema bakımından büyük bir çeşitlilik gösterdiği, şairin çok farklı konularda fikir beyan ettiği, mütefekkir bir şair olduğu görülür. *Hikemî* anlayışının tasavvufi bir derinliği vardır. Allah'ın varlığı ve birliği, eşyanın manevi kıymeti tasavvuf ve hikmet ışığında ele aldığı konulardandır. Herhangi bir tarikata intisabı tespit edilmese de *Nâbî'nin* dönemin kültürü ve eğitim sistemi içinde doğal olarak bulunan tasavvuftan tamamen uzak olduğunu söylemek mümkün değildir. Nitekim şairin hayatı ve eserleri üzerinde kapsamlı bir çalışma ortaya koyan Meserret Diriöz, onun tasavvufi görüşlerinin *Dîvânı*'nın ilk bölümlerinde medhiyeler yazdığı İbn Arabî, Abdül-Kâdir Geylânî (1077-1166) ve Mevlânâ Celâleddin Rûmî (1207-1273) etkisiyle şekillendiğini ifade eder (Diriöz 1994: 288; Yılmaz 2009: 220-221).

³ Bu konuda bk.: (Onay 2013; Uçan Eke 2017).

Nâbî, klasik Türk şiirinde *Hikemî tarzın* en önemli temsilcisi sayılmıştır. Şair, birtakım sosyal sorunların ortaya çıktığı, zamandan bolca şikâyet edilen bir dönemde yaşamıştır. Bu olumsuzluklar onun eserinde hikmetle birleşerek fikrî yönü güçlü, okuyucuya öğüt veren, didaktik türde eserler vermesini sağlamış ve şair kültür ve tecrübesini eserlerine yansıtan, çağının aydın insanı olarak değerlendirilmiştir (Mengi 1991: 57).

Hikemî tarzın gereği olarak Nâbî'nin şiirlerinde metafizik konuların önemli yer tutması ve şairin, dönem üslubu olan *Sebk-i Hindî*'den etkilenmesi onu metaforik bir söyleyişe yöneltmiş, ümit ve ümitsizlik kavramlarını da metaforik üslupla dile getirmiştir. Bunları dile getirirken *Sebk-i Hindî* özelliği olan zıtlıkların aynı beyitte bir arada bulunarak oluşturduğu paradoksları da sanatlı bir biçimde ifade etmiştir (Mum 2006: 130-134).

2. Nâbî'nin Gazellerinde "Ümit" ve "Ümitsizlik"le İlgili Metaforların Kullanımı

Bu çalışma için *Nâbî Dîvânı*'nında yer alan 888 gazelde ümit ve ümitsizlik kavramları çerçevesinde yapılan taramada metafor olarak değerlendirilebilecek 113 beyit tespit edilmiştir. Bu beyitlerden ümîd/ümmîd kelimeleriyle ilişkili metafor sayısı 105 iken, nâ-ümîd/nâ-ümmîd ve ye's kelimeleriyle 31, havf kelimesiyle 2, recâ kelimesiyle ilişkili 3 metafor bulunmaktadır. "Um-" kökünden türetilen kelimelerin yer aldığı beyitlerde metafor bulunmamaktadır. Metaforlar nesnelere görünüş, renk, hareket gibi özelliklerinin ilgileriyle kurulurlar. Çalışmada tespit edilen metaforlar, çevre ve kültürle bağlantılarını ortaya koyabilmek için nesnelere kurdukları ilişkiler açısından en çok kullanılan az olana doğru; insan bedeniyle, eşyalarla, bahçeyle, mekânla, iktisadi hayatla, denizle, hayvanlarla, renklerle ilgili metaforlar, yolculuk metaforları ve diğer metaforlar şeklinde 10 başlık altında tasnif edilmiştir.

Çalışmada tespit edilen metafor kategorileri içinde yer alan beyitler, birbirleriyle anlam ilişkisi de dikkate alınarak değerlendirilecektir. Beyitlerin her birini tek tek incelemek makale sınırlarını aşacağından her bir başlıkta yer alan metaforlardan Nâbî'nin sanatını en iyi yansıtan, soyut-somut ilişkisi ve duyu aktarımı gibi özellikler bakımından öne çıkan beyitler seçilerek kaynak ve hedef alan ilişkileri, ontolojik ve epistemik uygunluklar bağlamında incelenecek; diğerleri ise günümüz Türkçesine aktarılarak ilgili metafor bağlamında Lakoff ve Johnson ile Zaltmanların teorileri ışığında derin kavramsal metaforlar ve ontolojik metaforlar ile yönelim metaforları açısından şairin metafor yaratırken kullandığı diğer edebî sanatlar da dikkate alınarak genel olarak değerlendirilecektir. *Dîvân*'daki gazelerde yer alan ümit ve ümitsizlik metaforlarını toplu hâlde gösterebilmek için makalenin sonuna bir tablo eklenmiştir. Bazı metaforlar, sınıflandırıldıkları 10 başlık altında birden fazla kategoride yer alabilmektedir ancak çalışmamızda klasik Türk edebiyatının anlam dünyası dikkate alınarak en uygun başlık altında değerlendirilmeye çalışılacaktır.

2.1. İnsan Bedeni, Bedenin Hâlleri ve İnsani Roller ile İlgili Metaforlar

2.1.1. İnsan Bedeniyle İlgili Metaforlar

İnsan sadece algılayabildiği kadarıyla dünyayı tanır ve ürettiği metaforlarda bunlardan yararlanır. Öfke, heyecan, sevinç, hayal kırıklığı, mutluluk, korku ve insanın günlük yaşamda hissetmesi muhtemel bütün duygular insanın bedenine etki eder. İnsanın heyecanlanınca kalp atışının hızlanması, korktuğunda yüzünün beyazlaşması,

güldüğünde gözlerinin hareketleri ve parlaklığı, üzülmesinde ağız kıvrımlarının aşağı düşmesi duyguların beden üzerindeki yansımalarına örnektir (Çetinkaya 2017: 165-184). Nâbî de insan ve insana ait şeylerle dünyayı algılamaya çalışmış, "Ümit/Ümitsizlik Canlıdır"⁴ metaforuna bağlı olarak ÜMİT/ÜMİTSİZLİK İNSAN BEDENİDİR üst metaforu altında bu kavramı *teşhis* etmiş ve görme duyusuyla ilişkili olarak aynı zamanda birer *teşbih-i belîğ* ve *istiare* olan ümit/ümitsizlik gözü, duymayla ümit kulağı, dokunmayla ümit eli, tatmayla ümit dişi ayrıca ümit bedeni, omzu, sırtı, alını metaforlarını kullanmıştır.

Ümit/Ümitsizlik Gözdür

Bu metaforun yer aldığı beyitlerden bir tanesi *Dîvân'*da "*Nağş-ı tamgâ gibi âyîne-i sîmin üzre/Çaldı ey sîm-beden çeşm-i ümîdüm sende*" (G805/8)⁵ "Ey gümüş bedenli! Gümüş gibi parlayan aynanın üzerinde damganın nakşı gibi olan ümit gözüm sende kaldı" ifadesiyle yer alır. Klasik Türk şiirinde sevgili parlak teni ve göz kamaştırıcı güzelliğiyle tasavvur edilir. Âşığın sevgili karşısında gözleri kamaşır ve onu görme ümidiyle gözlerini ondan ayırmaz. Osmanlı döneminde gümüşten yapılan eşyalar üzerine damgalar basılır bunların kabartmaları da süslenirdi. Âşığın gözü de damga nakşına *teşbih* edilmiş, onun sevgilinin gümüş bedeninde kaldığı söylenmiştir. "Gözüm kaldı" *irsâl-i meselinin hüsni talil* şeklinde kurgulandığı bu beyitte ümit, göz şeklinde metaforlaştırılmıştır.

Kaynak Alan ⁶ Göz SOMUT	Aktarım ↔	Hedef Alan Ümit SOYUT
Ontolojik ve Epistemik Uygunluklar		
Kaynak	Göz, bakma eylemini gerçekleştiren görme organı. ⁷	
Hedef	Ümit geleceğe dair bir beklentide olma, bir varlığa ya da hayata ümitli bakabilmektir.	

Göz, Türkçede "gözüksün, birinin gözbebeği olmak, gözü gibi bakmak" vb. deyim ve tabirlerde de ortaya çıktığı üzere insanın en değerli organı olarak görülür. Gazelerde **ümit/ümitsizlik gözdür** metaforunun yer aldığı beyitlerden 8'inde ümit, 1'inde ümitsizlik göz şeklinde metaforlaştırılmıştır:

"Bu hüzn-âbâd-ı gamda nâme-i cânânededen gayrı

Güşâd-ı dîde-i ümmîde şâyân pîrehan yokdur" (G141/6)

⁴ Makalede metaforlarla ilgili vurgulamalar Lakoff ve Johnson (2015) tarafından belirlendiği şekliyle sonraki metafor çalışmalarında da benimsendiği için büyük harf kullanılarak yapılmıştır.

⁵ Makalede *Nâbî Dîvânı'*na yapılan atıflar eserin kaynakçada künyesi verilen (Bilkan 1997) edisyonuna göredir. Gazel kelimesi G şeklinde kısaltılmış; ilk rakamla gazel, ikinci rakamla beyit numarası verilmiştir.

⁶ Makaledeki kaynak ve hedef alan tabloları *Klasik Türk Edebiyatında Metaforik Üslûp* (Uçan Eke 2017: 150) adlı eserde kullanılan şablon örnek alınarak geliştirilmiştir.

⁷ Buradan itibaren tablolarda kaynak alanı bölümlerindeki açıklamalarda <https://sozluk.gov.tr/> adresinde yer alan *Türk Dil Kurumu Sözlükleri'*nden yararlanılmıştır.

"Bu hüznle dolu kederde sevgilinin mektubundan başka ümit gözünü açmaya layık gömlek yoktur."

"Her şafhada bulunmaz muşhafda şemse-i hizb
Çeşm-i ümîd her dem ruhsâr-ı yâre gelmez" (G295/2)

"Kur'ân'ın her sayfasında hizip şemsesi bulunmaz. Ümidin gözü her zaman sevgilinin yanağına gelmez."

"Zulmet içre Nâbiyâ ben Hızır'dan aldum haber
Âb-ı çeşm-i nâ-ümîdi çeşme-i hayvân imiş" (G352/5)

"Ey Nâbî! Ben karanlık içinde Hızır'dan haber aldım. Ümitsizlik gözünün suyu hayat çeşmesiymiş."

"Şeb tâbe-seher çeşm-i hevâ-ı âh-ı ümîde
Nâ-beste gerek revzen-i maksûre-i ihlâş" (G361/2)

"İhlas (doğruluk) mahfilinin penceresi geceden sabaha kadar ümidin hevesli gözüne kapanmamalıdır."

"Kındîl-i rûşenî-dih-i çeşm-i ümîdidür
Naş-ı derâ-yı kâfilede dîdebânlaruñ" (G466/5)

"Kervan çanının sureti, gözcülerin ümit gözüne fer verip parlatan kandildir."

"Dîde-i ümmîde tâ ol la'l-i mey-gündür düşen
Çeşm-i dilden dâmen-i endîşeye hündür düşen" (G577/1)

"Ümit gözüne düşen şarap renkli kırmızı dudak; gönül gözünden endişe eteğine düşen ise kandır."

"O şâh-ı nev-resîdem bendegânından şümâr itmez
Anuñçün halkaveş çeşm-i ümîdüm kaldı defterde" (G787/4)

"O yeni yetme padişahım/güzelim, (beni) kullarından saymadığı için ümit gözüm halka gibi defterde kaldı."

"Pâk-binânuñ ider çeşm-i ümidin rûşen
Merdüm-i dîde kadar hâl-i benâgûş-ı nîgeh" (G806/4)

"Bakış kulak memesinin göz bebeği kadar (olan) beni, temiz görenlerin/dünyaya tertemiz bakanların ümit gözünü aydınlatır."

Nâbî'nin ümit ve ümitsizlik kavramlarını insan bedeniyle ilişkilendirerek oluşturduğu diğer metaforlar gazelerde şu şekilde yer alır:

Ümit Saçtır

"Gîsû-yi re's-i terâşîdeden ahsen görünür
Olsa berhem-zededen zülf-i perîşân-ı ümîd" (G52/4)

"Ümidin kederli/karmakarışık saçları dağınıklığa uğramış olsa da ucu kesilmiş saç örgüsünden daha güzel görünür."

Ümit Kulak, Omuz ve Sırttır

"Peyâm-ı müjde-i lutfâ gûşâde gûş-ı ümîd

Libās-ı himmete âmāde puşt ü dūş-ı ümīd" (G53/1)

"Ümit kulağı lütuf müjdesinin haberine açılmış, ümidin omzu ve sırtı ihsan elbisesine hazır."

Ümit Elbisedir-Ümitsizlik Bedendir

"Dem-ā-dem itmede germ-ābe-i hayālümde

Ten-i bürehnesini ye's cāme-pūş-ı ümīd" (G53/4)

"Ümitsizlik, hayal hamamımda çıplak tenini her zaman zaman ümit elbisesi ile örtmektedir."

"Cilve eyler cāme-i yek-reng ile ye's ü ümīd

Tab'a istilā-yı hayret gibi bir ni'met mi var" (G216/3)

"Ümit ve ümitsizlik tek renkli elbise ile naz yapar. Mizaca hayret akını gibi bir lütuf mu var?"

Ümit Burundur

"Sen āteşe vaz' eyledüğüñ 'anber-i hoş-bū

Gayrīnūñ ider bīnī-i ümmīdini ta'tir" (G147/7)

"Senin ateşe attığın hoş kokulu amber, başkasının ümit burnunu kokulandırır."

"Şemīm-i zülfine âmādedür meşâm-ı ümīd

Ne güne cünbişi var rüzgārdan ne haber" (G182/3)

"Ümit burnu, saçlarının kokusunu bekler (ama) felekten ne haber? (Acaba) ne çeşit (nasıl) bir oyunu var?"

Ümit Yüzdür

"Haṭṭı olmuş tūalum perde-keş-i rüy-ı ümīd

Feth-i bāb itmededür çāk-ı giribānı henüz" (G275/3)

"Ayva tüyünün ümidin yüzüne perde çektiğini varsayalım. Yaka yırtığı henüz kapıyı açmadadır."

"Diriğ itmez ne kālā istese sūdāger-i hūrşid

Göñül sūķ-ı talebde şūret-i ümmīd göstereñ" (G627/3)

"Gönül, arzu çarşısında ümidin yüzünü göstereñ (diye) güneş tüccarı ne kumaş istese esirgemez"

Ümit Eldir

"Göñül çek dest-i ümmīdüñ ki bin eyyām-ı 'id olsa

Bizümle merḥabāya nāzdan ol āfet el virmez" (G318/3)

"Gönül! Ümit elini çek. Bayram günleri bin gün olsa da o nazlı afet (sevgili) bizimle merhabalaşmak için el vermez."

"Tāze pervāze ider tā'ir-i devlet āğāz

İtmeden dest-i ümīdümde be-hem bāl ü perin" (G570/6)

"Devlet kuşu ümit elimde kanatlanmadan yeni uçmaya başlar."

Ümit Diştir

"Bu bāğuñ mīvesinden kaṭ'-ı dendān-ı ümīd it kim

Degül mîve nühüfte sengdür cîb-i nihâlinde" (G759/6)

"Bu bağı meyvesinden ümit dışını kes çünkü fidanın cebinde meyve değil taş gizlenmiştir."

Ümit Alındır

"Sağh-ı pîşânî-i ümîdümde

Bir rakam yok tebâhdan gayrı" (G883/8)

"Ümit alınımın ortasında mahvolmaktan başka bir yazı yoktur."

2.1.2. İnsan Bedenine Bağlı Unsur ve Değişimlerle İlgili Metaforlar

İnsan vücudu çeşitli sebeplerle değişime uğrayabilmektedir. *Nâbî Dîvânı*'nda ümit/ümitsizlik metaforu bedenle ilgili olarak koku duyusu, vücutta oluşan yara ve ağzın içinde bulunan sıvıyla ilişki kurularak ifade edilmiştir. Bu beyitlerde şairin ümit ve ümitsizlik duygularının ne kadar iç içe olduğunu iyi bir şekilde ifade ettiği görülür:

Ümit Salyadır

"Ümîd tûde-i rîk-i revân degül de nedür

Heves temevvüc-i bâd-ı vezân degül de nedür" (G241/1)

"Ümit, akan salya yığını değil de nedir? Heves, esen rüzgârın dalgalanması değil de nedir?"

Ümitsizlik Yaradır

"Kedersiz neşve-i ümmîd yokdur bezm-i âlemde

Meğer kim dâğ-ı ye's ola olursa sâğar-ı bî-ğış" (G348/4)

"Âlemde kedersiz ümit neşesi yoktur. Ne zaman saf şarap olsa ümitsizlik yarası da olur."

Ümit Koku Yayar

"Almasa murğ-ı esîr olmaz idi nağme-serâ

Büy-ı ümmîd-i rehâ rahnelerinden kafesüñ" (G401/2)

"Esir kuş, kafesin deliklerinden kurtuluş ümidinin kokusunu almasa şarkı söyleyemezdi."

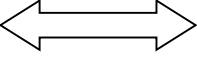
2.1.3. İnsani Roller

İnsanın hayatta sahip olduğu pek çok rol vardır. Bu rollerle kendimizi tanımlar ve yaşamımızı şekillendiririz. *Nâbî* de bu insani rolleri ümit-ümitsizlik kavramlarıyla ilişkilendirmiştir. Gazelerde ümit ve ümitsizlik ÜMİT/ÜMİTSİZLİK CANLIDIR metaforuna bağlı olarak ÜMİT/ÜMİTSİZLİK İNSANDIR üst metaforu altında cambaz ve esir denge metaforu, tercüman ve binici bağlantı metaforu, dönüşüm metaforu şeklinde oluşturulmuştur.

Korku (Ümitsizlik)/ümit cambazdır

Nâbî korku (ümitsizlik) ve ümit arasında olma durumunu cambazlıkla ilişkilendirir. **Korku (Ümitsizlik)/ümit cambazdır.** Tarihî kayıtlara göre Orhan Gazi döneminde savaşta görev alarak orduya öncülük edip canını tehlikeye atan cambazlar ilerleyen zamanlarda saray düğünlerinde görev alıp halkı eğlendirmişlerdir (Gökbilgin 1993: 141).

Nâbî'nin şiirindeki korku (ümitsizlik)/ümit cambazı metaforu "*Bâlâ-yı rîsmânda cân-bâza kıl nazâr/Havf ü recânun eyle temâşâ temessûlin*" (G637/2) "Yüksekteki ipte canıyla oynayana bak. Korku ve ümidin şeklini seyret.", "*Lezzet-i 'ömr o midur k'olmaya hâli bâli/Rîsmân-bâz gibi havf u recâdan ğayrı*" (G885/4) "Yaşama zevki kolu kanadı olmayan cambaz gibi korku ve ümit arasında olmaktan başka bir şey midir?" ifadeleriyle *Dîvân*'da yer almaktadır. İnsan yaşamı hayatla ölüm arasında bir ip mesafesinde bulunan cambazın hâli kadar belirsiz ve risklidir. Bu sebeple insan da yaşamı boyunca korku ile ümit arasında bulunur. *Teşbih* ve *istifham* sanatlarının kullanıldığı bu beyitlerde zıt duyguların bir arada dengede olması anlatılmıştır. Tasavvufta da korku ve ümidin dengede olması öğütlenmiştir. İnsan ne tamamen ümitsizliğe düşerek inançsız kalmalı ne de ameline güvenip tam anlamıyla rahatlığa ulaşmalıdır. Kâmil insan için en faziletli olanı günahlarından dolayı Allah'ın gazabından korku duyup onun emirlerine bağlı kalarak iyilikten ve doğruluktan ayrılmaması sonucunda mükâfatlandırılacağına dair ümit beslemesidir. *Hayriyye*'sinde "evsatü'n-nâs" diye adlandırdığı bir "orta insan tipi" önerisi sunan Nâbî (Kaplan 2002: 216), insanın havf ve recâ arasında dengede bulunmasını öğütler.

Kaynak Alan Cambaz SOMUT	Aktarım 	Hedef Alan Korku ve Ümit SOYUT
Ontolojik ve Epistemik Uygunluklar		
Kaynak	Cambaz, yerde ve tel, at, bisiklet, ip, at vb. üzerinde dengeye dayanan, tehlikeli, heyecan verici gösteriler yapan kimsedir. İzleyenler onu düşeceği endişesiyle heyecanla takip eder.	
Hedef	Ümit ve korku duyguları iki zıt kutupta bulunan duygulardır. Biri esenlikli diğeri esenliksizdir. İnsan da duygularının değişken olması sebebiyle tıpkı bir cambaz gibi bu zıtlık arasında gelip gider.	

İnsanın rolleriyle ilişki kurularak oluşturulan ümit ve ümitsizlik metaforlarının yer aldığı diğer beyitler şunlardır:

Ümit Tercümandır

"*Sordukça çeşmi hâl-i esîrân-ı ğamzesin*

Bîm ü ümîd araya girer tercemân olur" (G75/2)

"(Sevgilinin) Gözleri yan bakışlarının esirinin hâlini sual ettikçe korku ve ümit araya girerek tercüman olur."

Ümit Gelindir

"*Şâhid-i ümmîdden nevmîd idüm gördüm meger*

Perveriş-yâb-ı verâ-yi perde-i nisyân imiş" (G352/2)

"Ümit gelininden (onun varlığından) ümitsizdim, meğer unutulmuşluk perdesinin arkasında yetiştiriliyormuş, gördüm."

Ümit Binicidir

"*Nâbî fezâ-yı tül-ı emelden kenara çık*

Rân-ı ümide girmiş iken tevsen-i ferâğ" (G377/7)

"Nâbî! Ümit binicisinin eline feragat atı geçmişken sonsuz emel meydanından kenara çekil."

Ümit Esirdir

"Çeşbândur ârzü-yı dile ye'sden hele

Ümmîd esîr-i keşme-keş-i ihtimâl iken" (G602/4)

"Ümit, olasılıklar karmaşasının esiri ise de gönlün arzusuna ümitsizlikten daha uygundur."

Ümit Çocuktur

"Ben âğûşum güşâd itmekde ammâ dâye-i gerdün

İder tıfl-ı ümîdüm dâmen-i maşşerde perverde" (G787/3)

"Ben kucağımı açsam da felek dadısı ümit çocuğumu kıyamet eteğinde büyütür."

2.2. Eşyalarla İlgili Metaforlar

2.2.1. Günlük Hayatta Kullanılan Eşyalarla İlgili Metaforlar

*Nâbî Dîvânı'*nda günlük hayat ve maddi kültür unsurları *Sebk-i Hindî'*nin de etkisiyle önemli yer tutar. Gazelerde ümit ve ümitsizlik kavramları ÜMİT/ÜMİTSİZLİK NESNEDİR metaforuna bağlı çok farklı eşyalarla ilişkili kurularak metaforlaştırılır. Gazelerde ümit ve ümitsizlik; düğüm, ip ve mum ile ilişkili olarak bağlantı; testere ile ilişkili olarak denge; sofrâ, fitil, şarap, mum ve kandil ile ilişkili olarak kaynak; heybe, kadeh, tuzluk ve gömlek ile ilişkili olarak kap; kamçı ve merhem ile ilişkili olarak dönüşüm ve taht ile ilişkili olarak ÜMİT YUKARIDADIR yönelim metaforu şeklinde ortaya çıkmıştır. Bu başlık altında ümit/ümitsizlik gibi soyut bir kavramın testere, kamçı, tuzluk gibi günlük hayatta kullanılan eşyalarla ve asıl çağrışım unsurundan farklı bir ilgi kurularak anlatılması *Sebk-i Hindî'*nin etkisiyle alışılmamış bağdaştırmalar (Babacan 2010: 182-187) şeklinde ortaya çıkmıştır.

Ümit Merhemdir

Bu metaforlar içinde **Ümit merhemdir** *Dîvân'da* "Âğûşumı tehî koma ey merhem-i ümîd/Ol zahmlar ki sînededür tâzelenmesün" (G587/3) "Ey ümit merhem! Kucağımı boş bırakma ki gönüldeki yaralar tazelenmesin." şeklinde yer alır. Merhem, insanın yaralarına, ağrıyan ve acıyan yerlerine sürülerek tedavi etmede kullanılır. Ümit de insanın ruhunu, iç dünyasını iyileştiren, insana olumlu etkisi olan bir duygudur. Bu beyitte ümit metaforu âşığın sevgiliyle ilişkisi bağlamında *teşbih-i belîğ* şeklinde ifade edilmiştir. Âşık için hem gönüldeki yaraların iyileşmesi hem de ümit edebilmesi sevgiliye kavuşmasına bağlıdır. Klasik şiirde âşık tipi genellikle aşk hastası olmuş kimse, sevgili tipi ise o hastalığın ilacı olan kimse durumundadır. Burada âşığı iyileştiren şey sevgiliye kavuşmaya dair ümittir ve bu durum dönüşüm metaforu olarak merhem şeklinde somutlaştırılmıştır.

Kaynak Alan	Aktarım	Hedef Alan
Merhem	←→	Ümit
SOMUT		SOYUT
Ontolojik ve Epistemik Uygunluklar		

Kaynak	Merhem, yaraya sürülen, ağrı ve acıyı tedavi etmede kullanılan bir tür ilaçtır. Merhem insanın fiziksel sıkıntılarını gidermeye yardımcı olur. Derde çare olandır.
Hedef	Ümit duygusu insanı psikolojik olarak rahatlatan, ruhsal sıkıntıları gideren olumlu bir duygudur. İnsanın dertlerinden uzaklaşmasını sağlar.

Ümit İptir-Ümitsizlik Düğümdür

"Ser-rişte-i ümmîdümüz olmağda mün'akid/'Afvüñ nühuftte rabıtasından 'uşât ile" (G803/2) "Ümit ipimizin ucu isyan edenlerle (birlikte) affin gizli bağıyla düğümlenmektedir." "Dilden kesilmeze hele ser-rişte-i ümîd/Virmem şafâ-yi vuşlata ben intizârımı" (G878/4) "Gönülden kesilmeyeni hele ümit ipinin ucunu, bekleyişimi, kavuşmanın rahatına değişmem." Beyitlerinde ümit duygusu ipe metaforlaştırılmıştır. Bir şeyin ipucu, ya da bir durumun başlangıç noktası ümittir. Ancak ip düğüm oluşturduğunda olumsuz bir anlam kazanır. Düğüm metaforu *Dîvân'*da "Engüşt-i girih-beste-i ye's olması yegdür/İtmekden ise zeyl-i le'imâna teşebbüs" (G34/4) "Alçak kimselerin eteğine ihtiyaç hissetmektense ümitsizlik düğümüne konulan parmak olmak daha iyidir." beytiyle yer alır. İnsan, içinden çıkamadığı durumlarda kendini düğümlenmiş hissederek bir çıkmazda olduğu fikrine kapılabilir. Şair, alçak kimselere el açmaktansa ümitsizlik içinde kalmayı yeğlemiştir.

Kaynak Alan	Aktarım	Hedef Alan
İp	↔	Ümit
Düğüm		Ümitsizlik
SOMUT		SOYUT
Ontolojik ve Epistemik Uygunluklar		
Kaynak	İp, pamuk, keten, yün, ipek, naylon vb. dokuma maddelerinin uzun, ince liflerinden her biridir.	
Hedef	Ümit etmek bir başlangıçtır. İyi şeylerin gelmesini beklemek, bir ipin ucunu yakalamak ve onu kaçırmamak için çaba sarf etmek gibidir.	
Kaynak	Düğüm, iplik, ip, halat vb. bükülebilir şeyleri kıvrıp kendi üzerine veya birbirine dolayarak yapılan boğum; düğmük. Anlaşılamayan, çözülemeyen karışık durum.	
Hedef	Ümitsizlik duygusu insanın içinden çıkamadığı durumlarda yaşadığı kötümser duygudur. Ümitsizlik, her şeyin karmaşık bir hâle gelmesiyle kişinin ümitsizliğe düşüp düğümlenmiş hissetmesidir. Girift bir ruh hâline sahip olmaktır.	

Nâbî günlük hayatta sıklıkla kullanılan eşyalarla ilişkili ümit ve ümitsizlik metaforları oluşturmuştur. Nâbî'nin ümidi fitil, mum ve kandile *teşbih* ederek metaforlaştırdığı aşağıdaki beyitlerin ikisinin bağlamı sevgiliyle ilgilidir. **Ümit fitildir** metaforunda fitil, çoğunlukla yanar vaziyette, dolayısıyla ümit hâli üstün durumdadır. Fitil *teşhis* edilerek yanış seyri içinde ara sıra söner gibi olması hâli dinlenme vakti şeklinde ifade edilmiştir. **Ümit mumdur** metaforunun yer aldığı beyitlerin ilkinde mum, *teşhis* edilerek *açık istiare* yoluyla sevgiliyi temsil eder. Beyitte uykunun da *teşhis* edilerek şairin sevgiliyle yalnız kalmasına dolayısıyla vuslata engel olması nükteli bir ifadedir. Öte yandan klasik Türk şiirinde âşık, hiçbir zaman ulaşamadığı vuslata ermeye çalışırken uykusuz geceler geçirir. Dolayısıyla uykunun gelmesi, âşığı ancak sevgilinin hayalinden ayırmış olacaktır. **Ümit mumdur** metaforunun

ikincisinde ise Nâbî ümitsizdir. "Nasipsizlik devleti" ifadesiyle bir *tezat* yaratır ve bu devletin (doğal olarak) var olamayacak köşkünde ümit mumunu hiç yakmaz, hiçbir zaman ümit etmez. **Ümit kandildir** metaforunda bağlam yine sevgilidir ve şair ümidi *teşbih-i beliğ*le kandile benzeterek onun rakiplere ümit vermemesini ister:

Ümit Fitildir

"Bilâ-ta'ab olur efrûhte çerâğ-ı ümîd

Gehî düşer ki nefes vaktine müşâdîf olur" (G104/3)

"Ümit fitili zahmetsizce yanar. Düştüğü zamanlar dinlenme vaktine rastlar."

Ümit Mumdur

"Teşrîfe bu şeb va'di var ol şem'-i ümîdüñ

Ey h'âb-ı siyeh-baht 'işâdan mı gelürsin" (G654/3)

"Ey kara taliqli uyku! Akşam vakti (erkenden) mi gelirsin? O ümit mumunun bu gece teşrif etmeye sözü var."

"Devlet-i târîkî-i hırmânda Nâbî eylemez

Şem'-i pür-nûr-ı ümîdi zînet-i kâşanesi" (G871/5)

"Nâbî, nasipsizlik karanlığı makamında köşkünü ümidin ışıkla dolu mumuyla süslemez."

Ümit Kandildir

"Meclis-i ağıyâre olma pertev-endâz-ı vişâl

Şem'-i ümmîd-i rakîbânı fûrûzân eyleme" (G774/3)

"(Ey sevgili!) Yabancıların meclisine kavuşma ışığını saçma! Rakiplerin ümit kandilini yakma."

Ümit ve Ümitsizliğin eşyalarla ilgi kurularak metaforlaştırıldığı diğer beyitler ise şöyledir:

Ümit Sofradır

"Bir gün olur ki olur çâşnigeh-i çeşn-i neşât

Dağve-i rûzeye hem-reng ise de h'ân-ı ümîd" (G52/3)

"Her ne kadar ümit sofrası kuşluk orucu gibi olsa da bir zaman geldiğinde sevinç lezzetinin sofrası olur."

"Tehî kaldı nevâl-i vaşldan h'ân-ı ümîd ammâ

Velîkin ma'de-i dilden de renc-i imtilâ gıtdi" (G843/4)

"Ümit sofrası kavuşma nimetinden boş kaldı ama gönül midesinde de aşırı yemenin sebep olduğu sıkıntı gitti."

Ümit Heybedir

"Yine medhal bulur âmîziş-i gerd-i teşviş

Olsa da zâd-ı tevekkülle pür-enbân-ı ümîd" (G52/6)

"Ümit heybesi tevekkül azığı ile dolu olsa da vehim tozu girecek bir yer bulur."

Ümit Kadehtir

*"Muḥâlifdür ḥumâr-ı ye'se kimse düşmesün yoḥsa
Şunar peymâne-i ümmîd isterse vebâl olsun"* (G564/2)

"O (Sevgili), vebali olsa da ümit kadehini sunacaktır (bu durumda) hiç kimsenin ümitsizlik ağrısına yakalanmaması mümkün değildir."

Ümit Şaraptır

*"Bu bezm içinde kime virdi sâkî-i devrân
Piyâle-i mey-i ümmîdi kandırınca dek"* (G406/3)

"Bu mecliste felek sakisi ümit şarabının kadehini kandırınca kadar kime verdi ki?"

Ümit Tuzluktur

*"Tehî kalmış nemekdân-ı ümmîdün Nâbiyâ bilmem
Niçün dest-i niyâzun sîne-i pür-şûra şunmazsın"* (G625/5)

"Ey Nâbî! Ümit tuzluğun boş kalmış. Neden dua elini şu acı dolu bağra sunmazsın bilmem."

Ümit Gömlektir-Ümitsizlik İnsandır

*"İder bâlâ-yı ye'se düḥte pîrâhen-i ümmîd
Benüm dükkânçe-i ḥayyâṭ var kalb-i ḥazînumde"* (G739/6)

"Benim hüzünlü kalbim terzi dükkânıdır. Ümitsizliğin yüce endamına iğneyle ümit gömleği diker."

Ümit/Ümitsizlik Testerenin Dışleridir

*"Evkâtumuz ta'âḳub-ı ye's ü ümmîdden
Güyâ ki raḥne raḥne-i dendân-ı erredür"* (G131/3)

"Günlerimiz ümit ve ümitsizliğin birbirini takip etmesinden dolayı testerenin dışlerinden yaralanmış gibidir."

Ümitsizlik Tahttır

*"Az kaldı tîre-himmetî-i baḥt-ı dūn ile
Nâbî ki taḥt-ı ye'se giçe pâdişâh ola"* (G784/7)

"Nâbî'nin alçak talihin kara gayreti ile ümitsizlik tahtına geçip padişah olmasına az kaldı."

Ümit Kamçıdır

*"Aceb mi menzile irse sebük-revân-ı ṭaleb
Ḥayâl-i zülf-i ümmîd elde tâziyânesidür"* (G169/6)

"Ümit zülfünün hayali elinde kamçı olmuşken arzunun hızlı sürücüsünün menzile varmasına şaşılır mı?"

2.2.2. Kitaplarla İlgili Metaforlar

Klasik Türk edebiyatının anlam dünyasında kitap, beyaz bir zemine sahip olması, içeriği ve diğer şekil özellikleriyle sık sık sevgilinin yüzüne *teşbih* edilir. Kitabın üzerine yazılan harfler, hat ve tezhip çeşitli ilişkilerle sevgilinin

güzelliğini anlatma vesilesi olur. Kitap gizli bir hazine gibi görülür, temel bilgi kaynağı Kur'ân-ı Kerîm'in de bir kitap olması sebebiyle kutsal kabul edilir. Nâbî de ümit duygusunu ÜMÎT/ÜMİTSİZLİK NESNEDİR metaforuna bağlı kitap ve onunla ilgili unsurlarla ilişki kurarak metaforlaştırmıştır. Şair, **ümit kitabının** varlığını kabul etse de feleğin onu darmadağın bir hâle getireceğini ve artık kullanılmaz olacağını söyler. Kitabın sayfaları düzenli bir şekilde sıralanmış ve ciltlenmiş ise verimlidir aksi hâlde bir işe yaramaz. Ümit duygusu da istikrarlı olmadığı sürece bir işe yaramaz. Bundan dolayı da Nâbî ümit kitabının dağılık kalmaması gerektiğini belirtir. Şair ümidi **dîvân'a** da *teşbih* eder. Dîvânlar şairlerin hayal dünyasını ve yaşadıkları dönemin özelliklerini yansıttıkları eserlerdir. Bu eserlerde şairlerin sevgiliye dair ümitleri ve beklentileri yer alır ve onlar üzerinden "fal bakmak" bir *irsâl-i meseldir*. Kitapların **sayfalarındaki** tezhipler *hüsn-i ta'lil* ile sevgilinin yüzündeki ayva tüylerine, yüzündeki çizgilere *teşbih* edilir. Ancak her ümit bir ümitsizlik ihtimalini de barındırır. Ümit **nüşhasında** kelimenin ilk harfi Arap harflerine göre elif olsa da devamında ümit ya da ümitsizliğin gelmesi insanın kendi gayretine bağlıdır. Bunlarla birlikte **ümit harf ve derstir:**

Ümit Kitaptır

"Evrâkın en soñ eyleyecek çerh târ ü mâr

Mecmû'a-i ümîd ço şîrâzelenmesün" (G587/2)

"Felek, sonunda sayfalarını karmakarışık edecekken ümit kitabını ciltlemeyi bırak."

"Nâbî nice idrâk olunur ma'nî-i maqşûd

Mecmû'a-i ümmîd perâkende kalursa" (G688/5)

"Nâbî! Ümit kitabı darmadağın kalırsa kastedilen manalar nasıl anlaşılır?"

Ümit Dîvândır

"Sağr-ı evvelde zuhûr eyledi lafz-ı âmid

Olıcağ fâl-güşâyende-i dîvân-ı ümîd" (G52/2)

"Ümit dîvânının falına bakıldığında aşk hastası sözü ilk satırda ortaya çıktı."

Ümit Sayfadır

"Hayâl itdün göñül çeşm-i kebûdın ol perî-rüyuñ

Kenâr-ı nüshâ-i ümmîde naqş-ı lâciverd itdün" (G452/4)

"Gönül! O perinin mavi gözünün hayalini kurdun da ümit sayfasının kenarına lacivert desen çizdin."

Ümit/Ümitsizlik Nüşhadır

"Nüşhâ-i ye's ü ümîd olduğın anla 'âlem

Yâ ser-i ye's ü elifdür ser ü sâ mân-ı ümîd" (G52/8)

"Âlemin, ümit ve ümitsizlik nüshası olduğunu anla. 'Yâ' (harfi) 'yeis' kelimesinin başı iken ümidin zenginliği ve başı ise eliftir."

Ümit Harftir

"Yârüñ niyaza meyli var ammâ ne fâ'ide

Harf-i recâ zebânum ile âşnâ degül" (G485/2)

"Sevgilinin niyaz etmeye meyli var ama ne fayda? Ümit harfi dilime alışık değildir."

Ümit Derstir

"Evvêlâ vesvese-i ye'sden ol müsta'viz

Besmeyle olasin şoñra sebak-ıñ-ı ümîd" (G52/5)

"Önce ümitsizlik vesvesesinden kurtul ki sonra besmeyle ümit dersini (kitaptaki ümit bahsini) okuyan öğrenci olasin."

2.3. Bahçeye İlgili Metaforlar

Osmanlı döneminde sosyal ve kültürel etkinliklerin gerçekleştirildiği yerlerden biri bahçelerdir. Sultanlara ait has bahçeler; çiçek ve ağaçların özenle seçildiği, bahçe kültürünün hayli gelişmiş olduğu mekânlardır. Bu kültüre, bahçe ve çiçek kültürü de denilebilir. Çiçek her devirde, işret meclisinin mekânı bahçelerde, sanat eserlerinde, şiirde, çinide, kitap bezemelerinde, giyim ve kuşamda bu kültürü temsil eden başlıca imgedir (İnalçık 2011: 281). Dönemin önde gelen devlet büyüklerinin ve şairlerin bir araya gelerek oluşturdukları meclisler burada kurulur. Bu meclislerde müzik ve edebiyata dair sohbetler edilir ve şiirler okunur. Özellikle has bahçede gerçekleşen eğlence meclisleri şairlerin hünerlerini gösterdiği ve hükümdarların iltifatına mazhar olduğu yerlerdir. Bahçe, işret meclisi olmanın ötesinde şairlerin hayal dünyalarını ve duygularını somutlaştırma işleviyle şiirin hem mekânı hem ilhamıdır. Bahçe ve bahçeye ait varlıklar (ağaç, çiçek, çimen, bitki, meyve, yaprak, dal, fidan, arazi ve arazinin özellikleri (çorak-verimli) şairin sevgiliyi, sevgilinin güzelliğini anlatmak için sıkça kullandığı unsurlardır (Sevinç 2017: 10-14). Nâbî'nin ümit ve ümitsizlik kavramlarını ÜMİT/ÜMİTSİZLİK CANLIDIR metaforuna bağlı olarak ÜMİT/ÜMİTSİZLİK BİTKİDİR üst metaforu altında tohum, ağaç, meyve, bahçe, ekin, gül ile kaynak metaforu; ağaç ve bahçe ile yönelim metaforu; ağaç, dal ve bahçıvan ile bağlantı metaforu şeklinde somutlaştırdığı görülür.

Ümit Tohumdur

Ümit tohumdur metaforu *Dîvân'*da "*Nâbî birine biñ getirür tohm-ı ümîdüñ /Teslîm-i tevekkülkede-i cîb-i türâb it"* (G29/7) "Ey Nâbî! (Allah) Ümit tohumunun birine bin getirir. Toprağın cebine (altına) tevekkülle (ek) teslim et." ifadesiyle yer alır. Tohum, bir ağacın önce fidan sonra da ağaç haline gelebilmesindeki ilk aşamadır. Tohum çok küçük bir yapıyken uygun şartların oluşması durumunda zamanla gelişip büyüyerek ağaca dönüşür. "*Her tohm buldı neşv ü nemâ lîk bulmadı/Tohm-ı ümîd hâtır-ı ümmîdvârda"* (G697/5) "Her tohum ümit veren gönülde gelişip büyüdü lakin ümit tohumu büyüymedi." ifadesinde ise şair ümit tohumunun gelişip büyümemesinden şikâyet etmiştir.

Kaynak Alan	Aktarım	Hedef Alan
Tohum	←→	Ümit
SOMUT		SOYUT

Ontolojik ve Epistemik Uygunluklar	
Kaynak	Tohum, bitkilerde döllenme sonunda yumurtacıktan oluşan ve yeni bir bitki oluşmasını sağlayan tane; ekecek. Tohum gelişip büyüyerek doğanın devamlılığını sağlar. Tabiatın kaynaklarından.
Hedef	Ümit duygusu insanın içinde filizlenebilir, bu duygu zamanla artıp insanın yaşam kaynağı haline gelir.

Ağaç metaforu hem ümitsizliği hem de ümidi ifade etmek için kullanılmıştır. Şair Ümit **bahçesinde** ümitsizlik duygusunu **dökülen ağaç yapraklarına teşbih** eder. Bu beyitte ÜMİT YUKARIDADIR-ÜMİTSİZLİK AŞAĞIDADIR yönelim metaforu "*ayaklar altında kalmak*" *irsâl-i meseli* ile ortaya çıkar. **Ümitsizlik ağacından bir ümit meyvesi** almak imkânsız görünebilir. Ancak bunun Tanrının kudretinden uzak olmadığı *istifham* ile kuvvetlendirilerek aktarılır. Âşik bu ağacın gölgesinde rahat edemez zira rakipler fırsat kollamaktadır. Bolluk ve bereketin meydana gelmesi için üretimin olması bağlamında ümit **tarladır, ekindir, harmandır**. Bunlar olduğu sürece devamlılık sağlanır ve kıtlık önlenir. Kıtlığın sebebi ise verimsiz arazilerdir ve ümitsizlik **çorak araziye** benzetilmiştir. Bunların dışında ümit dal, gül ve bahçivana teşbih edilmiştir:

Ümitsizlik Ağaçtır-Ümit Meyvedir

"Dıraht-ı ye'sden ızhâr-ı berg ü bâr-ı ümîd

Taşarrufât-ı İlâhiyyeden ba'îd midür" (G99/2)

"Ümitsizlik ağacından ümit meyvesi almak Allah'ın kudretinden uzak mıdır?"

Ümit Harmandır

"Seyl-âb-ı kazâ üştür-i emvâcına yükler

Sen eylemedin hırmen-i ümmîdünü ta'sîr" (G147/5)

"Sen ümit harmanının zekâtını vermediğinden kaza seli onu dalgaların devesine yükler."

Ümit Ağaçtır

"Pây-ı yâre düşmege ağıyârdan nevbet mi var

Sâyesinde naḥl-i ümmîdün meger rāḥat mı var" (G216/1)

"Sevgilinin ayağının dibine varmaya rakipten fırsat mı var? Ümit ağacının gölgesinde rahat mı var?"

"Döksek iderdi micmere de 'ûdi sebz u ter

Naḥl-i ümide dökdüğümüz âb-rûları" (G824/4)

"Ümit ağacına döktüğümüz yüz suyunu buhurdana dökseydik kabuğu canlanırdı"

Ümit Bahçedir-Ümitsizlik Ağaçtır

"Çoklukda olma pâ-zede-i berg-rîz-i ye's

Bâğ-ı ümîd gâh düşer dil-güşâlanur" (G164/4)

"Kalabalıkta ümitsizliğin dökülen yapraklarının ayakları altında çiğnenme. Olur ki bazen ümit bahçesi gönlü ferahlatır."

"Yok tenezzül ki ta'alluk ide dāmānumuza

Nâbiyā bāğ-ı ümīdūñ has ü hāşākinde" (G689/7)

"Ey Nâbî! Ümit bahçesinin çeri çöpü içinde eteğimize yapışmak için eğilen yok."

Ümit Tarladır

"Deste girmez mezra'-ı ümmīd bî-terk-i hodī

Ālem-i ğaybe seferdür ibtidā tīmāre şart" (G366/3)

"Ümit tarlası benlikten vazgeçmeden ele geçmez. Tedavi için ilk başta gereken şey bilinmeyen âleme yolculuktur."

"Niyāz mendlerün mezra'-ı ümīdine Nâbī

Sehāb-ı reşha-i ifzāl idük zamān ile biz de" (G719/7)

"Nâbî! Bir zamanlar biz de ihtiyaç sahiplerinin ümit tarlasının bağışlama yağmurunun bulutuyduk."

Ümit Ekindir

"Cüybār-ı keremin teşneye sarf itmeyenün

Kışt-i ümmīdi kalur neşv ü nemādan maħrūm" (G515/4)

"İyilik ırmağını susamışsa sarf etmeyen ümit ekini gelişmekten ve büyümekten yoksun kalır."

Ümitsizlik Çorak Arazidir

"Olsun esīr-i tāb ü teb-i şüre-zār-ı ye's

Sīr-āb iden hadīka-i āmāli rū-berū" (G656/6)

"Emeller bahçesinin susuzluğunu yüzyüze gideren, ümitsizlik çoraklığının sıcaklık ve hararetine esir olsun."

Ümit Daldır

"Destine kütāh dinmez bāğ-gerd-i vuşlatuñ

Mīve-i aġşān-ı ümmīde dirāz itmezse de" (G736/2)

"Kavuşma bahçesinde dolaşan ümit dalının meyvesine el uzatmasa da ona nasipsiz denmez."

Ümit Güldür

"Konursa cūş-ı harīdārdan derūna ğubār

Bu ğüne ey gül-i ümmīd hoş-kumāş olma" (G796/6)

"Ey ümit gülü! Müşterinin galeyanından gönle toz degecekse bu derece sevilen bir kumaş olma/mizaca sahip olma."

Ümit Bahçivandır

"Virmedi bāğbān-ı ümmīdüm

Nāmı ğam bir giyāhdan ğayrı" (G883/7)

"Ümit bahçivanım adı keder olan bir ottan başka bir şey vermedi."

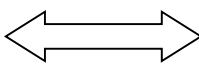
2.4. Mekânla İlgili Metaforlar

Mekânların birey veya toplum için ihtiyaçları karşılama, sosyalleşme ortamı oluşturma gibi işlevleri vardır. Edebî metinde kullanılan mekânın büyük-küçük, dar-geniş, uzun-kısa, eski-yeni, ferah-basık gibi özellikler taşıması alt metni çözümlemede önemli bir yere sahiptir. Mekânların psikolojik olarak insanın üzerinde etkisi vardır ve insanın psikolojik durumu da mekânın biçimine sirayet eder. Klasik Türk şiirinde şairler mekânı insan psikolojisini etkileyen bir unsur olarak söylemlerine aktarırken metaforik imgelerin en yoğun olduğu dil kalıplarını kullanmışlardır (Çapan 2022: 34). *Nâbî Dîvânı*'nda ümit ve ümitsizlik kavramları ÜMİT GENİŞTİR-ÜMİTSİZLİK DARDIR kap/yönelim metaforuna bağlı olarak metaforu vadi, meydan, mahzen, saray, köy, buzhane gibi mekânlarla ilişkilendirilmiştir. Bunlardan vadi, meydan ve köy geniş ve ferah; mahzen dar ve karanlıktır. Ayrıca buzhane soğuk olması yönüyle olumsuz bir anlam taşır.

2.4.1. Yer Şekilleriyle İlgili Mekânlar

Ümitsizlik Vadidir-Ümit Meydandır

Nâbî bir mekân özelliği taşıyan yer şekillerinden vadi ve meydan üzerinde ümit ve ümitsizlik duygularını metaforlaştırmıştır. **Ümitsizlik vadidir ümit meydandır** metaforları *Nâbî Dîvânı*'nda "*Tengdür vādî-i ye's ü pehn meydân-ı ümîd/Nâ-mürâdî küçe-i tarîk ü rüşendür murâd*" (G51/4) "Ümitsizlik vadisi dardır, ümit meydanı ise geniştir. Mahrumiyet köşesi karanlıktır, arzu ise aydınlıktır" ifadesiyle yer alır. Vadi iki dağın arasında bulunan bir mekân olarak dar bir şekle sahiptir. Meydan ise açık, ferah ve insana huzur veren niteliklere sahiptir: "*Olmış âvâre-i meydân-ı ümîd ayrılmaz/Ĥam-ı çevgân-ı nazâr gûy-ı girîbânından*" (G635/2) "Bakış ciritinin ucundaki eğrilik ümit meydanının boş gezeni olmuş yaka düğmesinden ayrılmaz."

Kaynak Alan	Aktarım	Hedef Alan
Vadi/Karanlık Meydan/Aydınlık SOMUT		Ümitsizlik Ümit SOYUT
Ontolojik ve Epistemik Uygunluklar		
Kaynak	Vadi: iki dağ arasındaki çukurca arazi veya geçit; koyaktır. Vadi iki yüksekliğin arasındaki dar arazidir. Mekân olarak darlık, sıkışmışlık ve az alan olarak tanımlanabilir.	
Hedef	Ümitsizlik insana sıkıntı veren, içini daraltan, boğulma hissine sebebiyet veren bir duygudur.	
Kaynak	Meydan: alan, bulunulan yer ve çevresi, ortalık anlamına gelir. Ferah bir mekândır. Açıklık, havadar ve nefes alınabilen, geniş bir mekândır.	
Hedef	Ümit insanın içini açan, kişinin yüreğine ferahlık veren, nefes aldiren ve iyi hissettiren bir duygudur.	

2.4.2. Yerleşim Yerleriyle İlgili Metaforlar

Yerleşim yerlerinin ümitle ilişkilendirildiği beyitlerin ilkinde âşığı dertli hâline *teşbih* edilen **mahzen**in kilidinin seher vaktinde çekilen ahın cebinde olduğu söylenir. Sevgilinin bulunduğu yer olan **kûy**, **ümid**in metaforu olur.

Ümitsizlik saraydır, rakibin **ümid**i **buzhane** gibi soğuktur:

Ümit Mahzendir

"Âhîr kilîd-i güm-şüde-i mahzen-i ümîd

Seyr it ki cîb-i âh-ı seherden zuhûr ider" (G89/3)

"Ümit mahzeninin kaybolan kilidini seyrete. Sonunda (o kilit) seher vakti çekilen ahın cebinde ortaya çıkar."

Ümitsizlik Saraydır

"Vîrân-sarây-ı ye'sdür ol dâr-ı emn kim

İf' âb-ı ferâğ meşgale-i pâsbânıdır" (G107/6)

"İşi uykudan vazgeçmek olan gece bekçisinin (görev yaptığı) ümitsizliğin yıkık sarayı, güvenli bölgedir."

"Sâlikân çokdan bulurdı kaşr-ı ümmîde vuşûl

Pîş-i rehde hufre-i gîlnâk-i ihmâl olmasa" (G743/5)

"Yol üstünde ihmalin çamurlu çukuru olmasaydı müritler çoktan ümit sarayına ulaşırdı."

Ümit Köydür

"Kûy-ı ümmîdine reh-yâb ise de nâdirdür

Bî-dimâğâna düşen reh-güzer-i ihmâl" (G671/4)

"İhmal etme yolunu tutan akılsızlardan ümit köyüne ulaşabilen olsa da nadirdir."

Ümit Buzhanedir

"Ben germî-i vaşluñla ışınsam da rakîbün

Yah-ğâne-i ümmîdi tenûr-ı hâsed olsa" (G674/4)

"(Ey sevgili!) (Keşke) Ben sana kavuşmanın hararetiyle ısınsam ve rakibin ümit buzhanesi (ümid sönsen) kıskançlık tandırı olsa (kıskançlıktan yansa)."

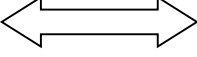
2.5. İktisadi Hayatla İlgili Metaforlar

İktisadi zihniyet bireylerin değer ve inançlarını, yaşama biçimlerini, sosyal kültürel faaliyetlerini ve onlara ait unsurları yansıtır. İktisadi çözülme süreci ise geleneksel toplumların yapısını ve işleyişini temelden sarsan bir dönüşümdür. Osmanlı toplumunun son dönemlerinde ortaya çıkan bu durum şairlerin eserlerine de yansımıştır. Bu sebeple kaleme alınan eserler bir belge niteliği taşımaktadır (Ülgener tarihsiz: 12). Nâbî de yaşadığı dönemde devlet kademelerinde görev alması ve önemli ticaret merkezlerinde bulunması sebebiyle iktisadi hayata dair unsurları *Dîvân*'ının yanında diğer eserlerinde de sıklıkla kullanmıştır. ÜMİT/ÜMİTSİZLİK NESNEDİR metaforuna bağlı olarak ÜMİT/ÜMİTSİZLİK PARADIR üst metaforu altında başka nesnelere ilişkili bir biçimde yarattığı metaforlar, şairin paraya, maddiyata ve iktisadi hayata bakış açısını ortaya koyar. Eserde para, mal, sermaye

kaynak metaforu olarak ortaya çıkarken dükkân bağlantı, kese, cüzdan kap metaforudurlar. Ticarete kâr-zarar birlikteliği ise terazi ile denge metaforu şeklinde ortaya çıkmıştır.

Ümit Kesedir

Şair, ümit ve ümitsizlik kavramlarını terazi, dükkân, sermaye, cüzdan, para ve kese ile somutlaştırmıştır. Bunlardan **ümit kesedir** metaforu *Nâbî Dîvânı*'nda "*Ser-engüştümdeki nâhundan özge nukre girmez hîç/Benüm cîb-i ümîdüm kîse-i dellâke dönmişdür*" (G66/5) "Benim ümit kesem tellak kesesine dönmüştür. (O keseye) parmağımın ucundaki tırnaktan başka bir gümüş girmez." ifadesiyle yer almaktadır. "*Geh ye's deler kîse-i ümmîdümi yoħsa/Fâriğ miyüz ol naqd-i ümîdüñ talebinden*" (G576/3) "Bazen üzüntü ümit kesemi deler yoksa o ümit parasının talebinden vazgeçer miyiz?" beytinde de **ümit kesedir**. Şair "cebi delik olmak" *irsâl-i meselini* somutlaştırarak paraya ulaşma konusunda ümitsizliğe düştüğünü yoksa **ümit parasından** vazgeçmeyeceğini *kinayeli* ve mizahi bir şekilde dile getirir.

Kaynak Alan Kese SOMUT	Aktarım 	Hedef Alan Ümit SOYUT
Ontolojik ve Epistemik Uygunluklar		
Kaynak	Cepte taşınan, içine para, tütün vb. konulan, kumaştan veya örgüden küçük torba. İnsanın bir beklentiyle, geleceğe dair ümitle biriktirdiği değerli eşyaların bulunduğu kap.	
Hedef	Ümit duygusu insanın yaşamı için sermaye niteliğinde olan bir duygudur. Bu duygu insanın yaşamının garantisi ve geleceğe bakabilmesi için devam etmesini sağlayan temel duygulardandır.	

Bu kategoride yer alan diğer metaforların yer aldığı beyitler şunlardır:

Ümit Terazi ve Dükkândır-Ümitsizlik Vasıta ve Sermayedir

"Ye'sdür dükkân-i cünbiş-i mîzân-ı ümîd

Ye'sden ğayrı nedür dükk-i dükkân-ı ümîd" (G52/1)

"Ümit terazisinin hareketlenmesine sebep olan ümitsizliktir. Ümit dükkânının sermayesi ümitsizlikten başka nedir?"

Ümit Sermayedir

"Oldı sermāye-i hayret baña bîm ü ümmîd

Bilemem eyleyecek giryе midür ħande midür" (G213/2)

"Hayret sermayesi bana korku ve ümit oldu; gözyaşı mı yoksa gülüş mü getirecek bilemem."

Ümit Cüzdandır

"Kanı ol gün ki ola dest-zed-i kîse-berān

Ṭoldın naqdine-i ħirmān ile cüzdān-ı ümîd" (G52/7)

"Kese götürenlerin eline vuranın olduğu o zaman hani nerede? Ey ümit cüzdanı! Nasipsizlik sermayesi ile doldun."

Ümitsizlik Maldır

"Kālā-yı kâma kalmadı gönülde arzū

Oldı metā'-ı ye's ile pür-maḥzen-i ferāğ" (G377/3)

"Gönülde kavuşma kumaşına arzu kalmadı. Vazgeçme mahzeni, ümitsizlik maliyla doldu."

Ümit Paradır

"Yine lā-büd bulunur naqd-i ümîd-i vuşlat

Arasan gūşelerin ḥāṭır-ı vîrānemüzüñ" (G411/3)

"Virane gönlümüzün köşelerini arasan kavuşma ümidi parası elbette yine de bulunur."

"İflās-ı ye'se düşmeden Allāh şaklasın

Yoḥsa kılursa naqd-i ümîd elde kem degül" (G481/2)

"Ümitsizlik batağına düşmekten Allah korusun. Hiç olmazsa elde ümit parası kalırsa fena olmaz."

2.6. Denizle İlgili Metaforlar

Tasavvufi inanç sisteminde deniz; büyük, kuşatıcı ve sonsuz olması sebebiyle "mutlak varlık" olan Tanrı'yı sembolize eder. Deniz aynı zamanda çokluğun, bereketin de temsilidir. Çokluk (kesret), vahdetin tecelli ederek kesret hâlinde görünmesidir. Nitekim çokluk yalnızca görünürdedir. Hakikatte sadece vahdet vardır. Tasavvufi inanç sisteminde Allah sonsuz rahmete sahip, bağışlayan ve ihsan edendir. Şartlar ne olursa olsun insanın Allah'tan ümitsizliğe düşmemesi, ümitli olması gerekir (Uludağ 2012: 212-213; Pala 2017: 111). Deniz de bir mekân sayılabilmesine rağmen ümit ve ümitsizlik kavramları bağlamında tasavvufi anlam taşıyan bir kaynak metaforu şeklinde ortaya çıktığı için ÜMİT/ÜMİTSİZLİK DENİZDİR metaforu ayrı bir başlık olarak ele alınmıştır.

Ümit/Ümitsizlik Dalgadır

Bu metafor *Dîvân*'da "Atar kenāreye baḥr-ı muḥîṭ-i rahmetden/O mevc-i ye's ki ṭab'-ı günāhkāre gelür" (G62/7)

"O ümitsizlik dalgası günah işleyen kimseleri Allah'ın sonsuz rahmet denizinden kıyıya atar." ifadesiyle yer alır.

Burada deniz vahdetin, dalga ise kesretin sembolüdür. Allah'ın "muhit" yani çevreleyen sıfatıyla denizdeki bütün dalgaları (kesret) kendinde (vahdet) barındırması insanın da bundan dolayı ümitsizliğe düşmemesi gerektiği vurgulanmıştır. Ümit/ümitsizlik dalgası metaforunun yer aldığı diğer beyitte ise denizdeki dalgaların gelgit şeklinde oluşu, insanın ümit ve ümitsizlik duyguları arasında gidip gelmesiyle ilişkili bir biçimde metaforlaştırılmıştır: "Oldı gönlüm Nābiyā bāzīçe-i emvāc-ı ğam/Çalkanur geh ye's ü geh ümmîd ile deryā gibi" (G850/16) "Ey Nâbî! Gönlüm keder dalgalarının oyuncağı oldu. (Gönül) Bazen ümit bazen de ümitsizlik ile deniz gibi çalkalanır."

Kaynak Alan	Aktarım	Hedef Alan
Dalga	↔	Ümitsizlik
SOMUT		SOYUT

Ontolojik ve Epistemik Uygunluklar	
Kaynak	Deniz veya göl gibi geniş su yüzeylerinde genellikle rüzgâr, deprem vb.nin etkisiyle oluşan kıvrımlı harekettir. Dalga, kalıcı bir durum değildir, gel-git şeklinde olur ve şartlara göre değişiklik gösterir.
Hedef	Ümitsizlik duygusu insanın içinde bulunduğu şartlara göre ortaya çıkar, değişiklik gösterir.

Ümitsizlik sahilidir, ümit dalgadır metaforunda sahilin ümitsizlikle ilişkilendirilmesi rahmet denizinin dışında kalınması anlamındadır. Denizden, dalgadan ümidini kesenler yani Allah'ın rahmetinden ümitsizliğe düşenler ümitsizlik sahiline vurmaya mecbur kalır. Bu manadaki bir diğer beyitte ise **ümit gemisi** kaptanı olmak yetmez. Zira ümitsizlik dalgalarıyla baş edemeyen kimselerin gemisi karaya oturur. **Ümitsizlik limandır** metaforunda ise âşik emeller tufanına tutulduğundan limana varamayacağını, güvenli alana ulaşamayacağını düşünerek ümitsizliğe düşer. Bu metaforların yer aldığı beyitler şunlardır:

Ümitsizlik Sahildir-Ümit Dalgadır

"Urur sefîne-i ârâmı sâhil-i ye'se

Bir iki gün dahı limanlamazsa cüş-ı ümîd" (G53/2)

"Ümit dalgaları bir iki gün bile sakinleşmezse, huzur gemisi ümitsizlik sahiline vurur."

Ümit Denizdir

"Bir nefesle olur âhen-fiken-i sâhil-i kām

Keşti-i lücce-i ümmîd hemân bâde bakar" (G178/2)

"Arzu sahiline demir atmak bir anda olur. Ümit denizinin gemisi bir rüzgâra bakar."

"Ey nâhüdây-ı keşti-i baır-ı ümîdümi

Âsâyış-i derûn virecek bir diyâra çek" (G453/3)

"Ey ümit denizi gemisinin kaptanı! (Gemiyi) Gönül huzuru verecek bir diyara çek."

Ümit Gemidir-Ümitsizlik Dalgadır

"Hürüş-ı ye's ile çaldırdı 'âkibet karaya

Bizüm sefîne-i ümmîde nâhüdâlığumuz" (G305/3)

"Bizim ümit gemisi kaptanlığımızda ümitsizlik dalgaları ile (gemi) karaya oturdu."

Ümitsizlik Limandır

"Ye's lîmânı uçar dâ'ire-i çeşminde

Nâbiyâ dil gehi tûfan-keş-i âmâl olsa" (G770/5)

"Ey Nâbî! Gönül, emellerin tufanına tutulduğu zamanlarda ümitsizlik limanı gözünün önünde uçar (görünür)."

2.7. Hayvanlarla İlgili Metaforlar

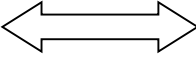
Türkler özellikle konargöçer yaşam biçimini sürdürdükleri dönemlerde hayvanları koruyup onlara niteliklerine göre kutsallık atfetmişlerdir. Tabiata dair her şeye büyük saygı duyan Türkler hayvanlar konusunda hassas davranarak onları yaşamlarının bir parçası hâline getirmişlerdir. Hayvanlar, atasözü, deyim ve fabl gibi edebî türlerde sıklıkla yer alır (Nur 2017: 32). Osmanlı kültürü içinde klasik Türk edebiyatı metinlerinde de hayvan motifleri önemli bir yere sahip olmuştur. Bu metinlerde yer alan hayvan metaforları soyut kavramları daha iyi anlamlandırmamızı sağlar. Bunun yanı sıra her hayvanın kendine has özelliklerinin, yeteneklerinin olması metinlerdeki işlevlerini de etkilemiştir. Sahip olduğu niteliklere göre hayvanlar, bir şeyin simgesi hâline gelerek metinde önemli bir etki yaratırlar. *Nâbî Dîvânı*'nda ümit ve ümitsizlik kavramları ÜMİT/ÜMİTSİZLİK CANLIDIR metaforuna bağlı olarak ÜMİT/ÜMİTSİZLİK HAYVANDIR üst metaforu altında kuş, sinek, yabani hayvan, at, balık şeklinde metaforlaştırılmıştır:

2.7.1. Havada Yaşayan Hayvanlarla İlgili Metaforlar

Klasik Türk şiirinde havada yaşayan, çeşitli özelliklere sahip hayvanlar metinlerde sıklıkla yer alır. Kuşlar Türk kültüründe İslâmiyet öncesi Türk inanç sisteminden günümüze; ritüellerde, mezar taşlarında, kıyafetlerde, deyimlerde, atasözlerinde ve yaşamın pek çok yerinde kullandıkları bir figür ve değer verilen hayvanlardan olmuştur. Olumlu ve olumsuz duygular kuş sembolizmiyle aktarılmıştır (Tanç 2017: 113-116). *Nâbî* de ümit ve ümitsizlik kavramlarını kuş, hüdhüd ve sinek şeklinde metaforlaştırmıştır. Bunlardan kuş ÜMİT YUKARIDADIR şeklinde yönelim; hüdhüd, bağlantı; sinek kontrol metaforu şeklinde görülür.

Ümit Kuştur/Ümit Hüthüt Kuşudur

Kuşlar, türlerine, özelliklerine ve görünüşlerine göre metinlerde farklı görevlere sahip olarak yer alır. *Nâbî Divânı*'nda yer alan "*Ta'zîm ile ser üzre getirsek 'aceb midür/Murğ-ı ümîdi şayda kafesdür 'imâmeler*" (G136/6) "Sarık, ümit kuşunun avlandığı kafestir. O sarığı hürmetle baş üstünde taşımamız şaşılacak bir şey midir?" beytinde **ümit kuştur** metaforu vardır. Şair burada sarık takmasını ümit kuşunu avlama sebebine bağlayarak *hüsn-i talil* yapar. Osmanlı döneminde başa takılan sarıkların içinde mektup ya da önemli bir şeylerin taşındığı bilinmektedir. Sevgiliye gönderilecek bir mektup, önemli bir belge ya da kıymet verilen bir şey bu sarıkta yani baş üstünde taşınmaktadır. *Nâbî* de bu beytinde ümit kuşunun bu sarıkta hürmetle taşınacağını söyler. Doğu edebiyatlarında ve klasik Türk şiirinde hüdhüd kuşu bir mazmun olmuştur. Anlatıya göre Süleyman Peygamber Hüdhüd'ü su aramakla görevlendirerek uzak ülkelere gönderir. Yemen civarına varan Hüdhüd, Seba şehrinde buranın melikesi olan Belkıs'ı görünce su aramaktan vazgeçer. Süleyman Peygamber ise Hüdhüd'ün geri getirilmesi için başka kuşları görevlendirir. Hüdhüd döndüğünde Belkıs ve onun ülkesinden haberler getirir. Burada Hüdhüd haberci özelliğiyle öne çıkar (Ceylan 2015: 127). Bu mazmun *Nâbî Dîvânı*'nda **ümit hüdhüdü** metaforu şu şekilde yer alır: "*Ey nâme sen ol mâh-likâdan mı gelürsin/Ey Hüdhüd-i ümmîd Sebâdan mı gelürsin*" (G654/1) "Ey mektup! Sen o ay yüzlüden (sevgiliden) mi gelirsin? Ey ümit hüdhüdü! Sebâ şehrinden mi gelirsin?" Beyitte sevgiliden mektup gelmesi, *teşbih-i beliğ*le ümit Hüdhüd'ünün Seba şehrinden haber getirmesine *telmihte* bulunularak ifade edilir.

Kaynak Alan Hüdhüd Kuşu SOMUT	Aktarım 	Hedef Alan Ümit SOYUT
Ontolojik ve Epistemik Uygunluklar		
Kaynak	Hüdhüd kuşu haberci özelliğe sahiptir. Hüdhüd haber getirme göreviyle, kişinin merakını gidermeyi ve haber gelmesi beklenen yerden haber getirerek o kişi sevindirmeyi sağlar. Ümit verir.	
Hedef	Âşık sevgiliden haber bekler, onunla ilgili ümit verici şeylerin haberini almak ister. Ona bu haberi getiren haberci kuşlardır.	

Uçan hayvanlarla ilgili oluşturulan metaforlardan biri de **ümitsizlik sineği**dir. Sinek, bataklıklarda çokça bulunması, iyi veya kötü her şeyin üzerine konması mikrop ve hastalık taşıyıcısı olması sebebiyle insanların zihninde olumsuzdur. Bu durum metinlerde açgözlülükle, mala ve mevkie düşkünlükle ve zayıflıkla ilişkilendirilmiştir (Nur 2017: 29-47). Nâbî de ümitsizlik duygusunu sinekle metaforlaştırmış ve ümit yelpazesi adaletin eliyken ümitsizlik sineğinin kişiyi kederlendirmemesi gerektiğini *teşbih-i beliğle* ifade etmiştir. Nâbî'nin yaşadığı dönemde gelir dağılımında haksızlıkların olduğu, toplumda adaletin yerini bulmasına özlem duyulduğu kaydedilmiştir. Nâbî de başta "usandık" redifli gazeli olmak üzere şiirlerinde bu durumu sıklıkla dile getirmiştir:

Ümitsizlik Sinektir

"Meğes-i ye'sden ey Nâbî keder-yâb olma

Dest-i cüd-ı hağ iken mirvâha-cünbân-ı ümîd" (G52/9)

"Ey Nâbî! Ümit yelpazesini sallayan adaletin cömert eli iken ümitsizlik sineğinden kederlenme."

2.7.2. Karada Yaşayan Hayvanlarla İlgili Metaforlar

Nâbî *Dîvânı*'nda karada yaşayan hayvanlarla ilgili ümit metaforları yer almaktadır. Ümit, bir fırsat olması ve kaçırılabilme tehlikesi taşıması sebebiyle yabani hayvana ve ata *teşbih* edilmiştir. Atlar ise insanlara hizmet eden en yetenekli ve en kıymetli hayvanlardır. Türk kültüründe atların özel bir yeri vardır. Türkler atlarla birlikte yaşamış, onlarla eğlenmiş, üzülmüş, ava gitmiş ve savaşmışlardır. At aynı zamanda iyi bir dost ve yol arkadaşıdır (Ertan 1989: 13-15). Klasik Türk şiirinde ümit ve at birlikte düşünüldüğünde ümit atına binen âşıktır. At insanı uzaklara götüren binek hayvanlardır. Ümit de insanı kendi iç dünyasında uzaklara götürebilen bir kavramdır (Kaya 2008: 157-158). Nâbî atının fazla gösterişle hareket etmesinin ayağının kaymasına sebep olabileceğini ifade eder. Bu metaforların yer aldığı beyitler şunlardır:

Ümit Yabani Hayvandır

"Karâr gördüğü yok gûsfend-i evkâtum

Remîde eylemeden Nâbiyâ vuhûş-ı ümîd" (G53/5)

"Ey Nâbî! Ümit yabanilerini ürkütmeden vakit koyunumun yerinde durduğu yok."

Ümit Attır

"Râh-ı emelde cür'et olunmaz icâleye

Rahş-ı ümîd hayli ki lağzîde-pâcadur" (G133/2)

"Emel yolunda dolaşmaya cesaret edilmez. Ümidin gösterişli atının ayağı çokça kaymıştır."

2.7.3. Denizde Yaşayan Hayvanlarla İlgili Metaforlar

Balık denizin içindeki kıymetli canlılardandır. Tasavvufi inanç sisteminde denizin rahmet olduğu yukarıda ifade edilmişti. Bu bağlamda denizin içinde bulunan balıklar da o rahmetin bir tezahürü ve parçası olarak düşünülmüş ve ümit duygusu, balıkla metaforlaştırılmıştır:

Ümit Balıktır

"Yem-i tevekküle sâl şaşt himmetüñ Nâbî

Kim anda mâhî-i ümmîd çok şikâr olunur" (G111/9)

"Nâbî! Çalışma oltanı tevekkül denizine bırak çünkü onda çokça ümit balığı avlanır."

2.8. Renklerle İlgili Metaforlar

Renk, etrafımızdaki varlıkları anlama ve anlamlandırmada kullandığımız görsel bir iletişim aracıdır. Renklerin temsil ettikleri, sembol oldukları bütün anlamlar, toplumun kültürel yapısına da ayna tutmaktadır. Renk sanatın bir parçası olarak aynı zamanda bir estetik unsurdur. Umberto Eco (1932-2016), renk ve iletişim arasındaki bağı vurgulamış ve renklerin göstergebilimsel anlamlarına dikkat çekmiştir (Koca 2019: 223-239). Psikolojik olarak da renkler insanın iç dünyasını dışa vuran sembollerdir. Her renk insanın psikolojisini olumlu ya da olumsuz yönde etkilemektedir. Doğada var olan renkler insanın iç dünyasına da yansır (Erim 2000: 11-17). Klasik Türk şiirinde şairler etrafında gördükleri unsurlarla hayal dünyasında var olan unsuları ilişkilendirerek onları, okuyucunun zihninde bir tablo gibi görebilmesini sağlar. Bu sebeple şairler, duygu ve düşüncelerini ifade ederken renklerden de yararlanarak alımlayıcının görme duygusunu da harekete geçirmişlerdir. Tasavvufi inanç sistemine göre esas olan renksizliktir. "Mutlak valık'ın" simgesi olan tek renk ya da renksizlik asıl gerçekliktir. Bütün görüntülerin aslı renksizlikten yani siyahtan ortaya çıkar. Bu "Zât-ı İlâhî"nin sembolüdür (Yıldırım 2006: 129-140). Siyahın zıttı olarak beyaz renk ise "akl-ı evvel" in sembolüdür. Beyaz ya da beyzâ dediğimiz renk gayb siyahlığından ilk ayrılan renk olmuştur. Bulunduğu felekte en büyük ışık olduğu için de beyzâ adını almıştır. İlk aklın beyazlığı gaybın siyahlığına denk gelir. Bu sebeple zıddıyla zahir olur. Bu manada varlık beyaz ve yokluk siyahla simgelenir (Uludağ 2012: 75). Bunlarla birlikte Nur ise Allah'ın zahir ismiyle tecelli etmesi ve bütün eşyanın suretinde kendini göstermesidir. Nurun kaynağı güneştir ve diğer renklerin aslıdır. Nurun varlığının anlaşılması içinse yine zulmete yani karanlığa ihtiyaç vardır. Zıtlıkların varlığı birbirini açık hâle getirir. Bu zıtlıklar aynı zamanda bir dengeyi ve uyumu da ortaya çıkarır (Yıldırım 2006: 129-140). Siyah renk yani karanlık da geceyle ilişkilidir. Karanlık bilinmezliğin sembollerindendir. Gecenin karanlığı insanın daha çok yalnız kaldığı fiziksel olarak da daha hâlsiz ve düşkün olduğu bir zaman dilimidir. Böyle durumlarda insan daha hüznü ve düşüncelere dalmış bir durumda

olabilir (Uçan Eke 2019: 201-203). *Dîvân*'da renklerle ilgili metaforlar ÜMİT AYDINLIKTIR/ÜMİTSİZLİK KARANLIKTIR metaforuna bağlı olarak ortaya çıkmıştır.

Ümit Nurdur-Ümitsizlik Zulmettir

Dîvân'da bu metaforun yer aldığı beyitlerden biri "*Zulmet-i ye'si ider nūr-ı ümide taḥvîl/İden âbisten-i ḥürşîd şeb-i tārūmuzı*" (G834/4) "Karanlık gecemizin gebe olduğu/taşıdığı güneş ümitsizlik karanlığını ümit aydınlığına dönüştürür." şeklindedir. Ümitsizlik olumsuz bir duygu olması sebebiyle karanlıkla ilişkilendirilmiştir. Ümitsiz kalmış kimseler bir karanlıktadır; önlerini göremez, iyi-güzel-doğru olan şeyleri fark edemez ve yaşamak için tutunacak bir şey bulamazlar. Ümit ise olumlu bir duygu olarak aydınlıkla; nurla ilişkilendirilmiştir. Ümitli aydın bakarlar ve bu sebeple yolları daima aydınlıktır. Tasavvufi felsefeye göre varlığın özünü bilen kimse ümitsizliğe düşmez, karamsar olmaz. Nâbî de beytinde olumlu duyguların insan için doğru tercih olduğunu vurgulayarak ümidin ümitsizliğe tercih edilmesi gerektiğini öğütlemiştir. Bu beyitte ümit güneşe, ümitsizlikse geceye *teşbih* edilmiştir. Tasavvufi olarak da güneş Allah'ın varlığını simgelerken gece uykuyu yani gafleti simgeler. Aynı zamanda gece ve gündüz, aydınlık/nur ve karanlık/zulmet birbirini ortaya çıkaran zıtlıklar olarak bir *tezat* yaratırlar. Gecenin karanlığı ile gökteki her şey daha net görünür. Yeryüzünü karartan, gözün yeryüzündeki nesnelere görmesini zorlaştıran bu karanlık gökteki yıldızların asıl ışığını, nurunu ortaya çıkarır ve onları en görünür hâle getirir. Bu metaforların yer aldığı beyitler şunlardır:

"Her kimsenüñ ki kevkeb-i şem'i sa'îd olur

Deycür-ı ye'si çihre-fürüz-ı ümîd olur" (G215/1)

"Her kimin talih yıldızı uğurluysa onun ümitsizlik karanlığının yüzünü ümitle aydınlatır."

"Ruḥ-ı ümîd siyah oldı Nâbiyâ yoḥsa

Misâl-i ḥâtem-i ikbâl nâm-dâde idüm" (G504/7)

"Ey Nâbî! Ümidin yüzü karardı yoksa baht açıklığı yüzüğü olarak anılıyordum."

Ümit Güneştir

"Ṭulü' itmedi ḥayfâ o âftâb-ı ümîd

Dırâzî-i şeb-i hicr intizârūmuzdandır" (G79/2)

"Eyvah! Ümit güneşi doğmadı. Ayrılık gecesinin uzunluğu bekleyişimizdendir."

"Sevâd-ı cürm ile feyz-i Ḥudâ'dan nâ-ümîd olma

Žiyâ-yı âftâba mâni 'olmaz âhen-i revzen" (G558/9)

"Günahın karanlığı ile Allah'ın ihsanından ümitsiz olma, pencerenin demirleri güneş ışığına engel olamaz."

Kaynak Alan	Aktarım	Hedef Alan
Karanlık	↔	Ümitsizlik
Aydınlık		Ümit
SOMUT		SOYUT

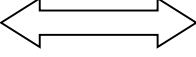
Ontolojik ve Epistemik Uygunluklar	
Kaynak	Karanlıkta hiçbir şey görünmez, kasvetli ve olumsuz olarak nitelendirilir. Işıksızlıktır. Cahilliği simgeler.
Hedef	Ümitsizlik, karamsar bir duygudur. İnsan ümitsiz olduğunda hiçbir olumlu şeyi farkına varamaz ve kendini karamsar hisseder. Gerçeği, asıl olanı, varlığın özünü bilmeyen kimse karamsar kimsedir.
Kaynak	Aydınlık, insanın etrafı daha iyi görmesini, her şeyi daha iyi idrak etmesini sağlar. Işıktır. Bilmeyi simgeler.
Hedef	Ümit, iyimser bir duygudur. İnsan ümitli olduğunda etrafındakileri daha iyi algılar ve anlamlandırır. Gerçeği, asıl olanı ve varlığın özünü bilen kimseler ümitlidir, aydındır.

2.9. Yolculukla İlgili Metaforlar

Yolculuk, insanlık tarihi boyunca oluşturulan metinlerde sıklıkla kullanılan bir temadır. İnsanın yaşadığı yolculuk deneyimi yalnızca fiziksel bir yolculuk değil psikolojik bir yolculuk deneyimi de olabilir. Bu yolculuk kimi zaman olumlu kimi zaman olumsuz şekilde gerçekleşse de sonucunda bir dönüşüm meydana gelir (Uçan Eke 2017: 82-84). Edebiyat ve şiirin kendisi de aslında bir yolculuktur. Edebî metinlerin kendisi içten dışa doğru bir yolculuk, bu metinleri açıklama ve anlamlandırma ise dıştan içe doğru bir başka yolculuktur (Doğan 2011: 145-164). Edebî metinlerin temelinde yer alan yol-yolculuk metaforu, yalnızca sonuçtaki dönüşümle değil yoldaki süreç açısından da önemlidir. Kahraman yalnızca bir sonuca varmak için yolda olmaz. Kahraman, aynı zamanda yolculukta karşılaştıklarıyla kendini değiştiren, fark eden, öğrenen ve en nihayetinde bunları kendi benliğinde harmanlayarak yeni bir ben inşa eden kimsedir. "Hayat bir yolculuktur" metaforu içerisinde yalnızca yolculuk deneyimine ilişkin tek bir gerçeklikle değil, bu yolculuktaki boşlukları, durakları, engelleri, bitiş ve başlangıçları da içerir. Bu metaforla yaşamın doğum ve ölüm arasında geçen süreci okuyucuya aktarılır (Cebeci 2019: 235-236). Gazelerde ÜMİT/ÜMİTSİZLİK YOLCULUKTUR metaforuna bağlı olarak yol, yolcu, kapı ve köprü bağlantı metaforu şeklinde ortaya çıkmıştır.

Ümit Yol ve Yolcudur

Yolculuk metaforu Nâbî'nin şiirlerinde de yer almaktadır. **Ümit yolcudur** metaforu *Nâbî Dîvânı*'nda "*Nâbî ne kaydı-ı eşk-i ter ü pâre-i ciğer/Şevk-i vişâl reh-rev-i ümmîde tüşedür*" (G113/5) "*Nâbî! Ümit yolcusu ne gözyaşı suyuna ne de ciğer parçasına bağlıdır. Onun azığı kavuşma arzudur.*" ifadesiyle ve *teşbih-i belîğ* şeklinde yer alır. Ümit duygusu olmayan, herhangi bir beklentisi kalmayan kimse "**yolda**" olamaz. Kişinin bir adım atıp harekete geçmesini sağlayan şey beklentilerinin olmasıdır. Nâbî'nin bu beytinde âşık yolculuğun sonunda sevgiliye kavuşmayı beklemekte, onu görmek ümidiyle yola çıkmaktadır. Âşığı harekete geçiren, yolculuğu başlatan varlık sevgilidir. Neticesinde olumlu bir dönüş alacağına dair beklentide olan âşık şairin tasavvurunda ümit yolcusudur. Beyitte bahsedilen gözyaşı ve ciğer parçası kullanımları bu yolda âşığın karşılaştığı zorluklara da bir göndermedir. Bu yol kolay bir yol değil, engellerin olduğu, acının ve gözyaşının olduğu zorlu bir yolculuktur. Âşık ise hem fiziksel hem psikolojik olarak bu yolculuğu yaşayacak, yolun sonuna geldiğinde başladığı kişiyle aynı kişi olmayacaktır. Bu manada âşık için dönüşüm kaçınılmazdır ve burada dönüşüm metaforu mevcuttur.

Kaynak Alan Yolcu SOMUT	Aktarım 	Hedef Alan Ümit SOYUT
Ontolojik ve Epistemik Uygunluklar		
Kaynak	Yolculuk insanın bir şeye ulaşmak için harekete geçmesi, bir noktadan başka bir noktaya varabilmesi amacıyla adım atmasıdır. Yolda olan insana yolcu denir. Kişinin bir beklenti ve ümitle hareket etmesidir.	
Hedef	Ümit duygusu insanı harekete geçirir. Beklentileri, ümitleri olan kimseler istediklerine ulaşabilmek için bir adım atarlar.	

Ümit yolcusu, ümit yoluna çıkmak için ümitsizliğin çıkış kapısından çıkmalıdır çünkü beklentilerinden sıyrılarak arzularının esiri olmamalı, nefsinin yenebilmesidir. Bu tasavvufi manada âşığın mutlak varlığa ulaşmak için kendindeki her şeyden vazgeçmesi, dünyevi olan şeylerden ümidi keserek arzu ve kibri terk etmesi anlamına gelmektedir. Ümit yolundaki yolcu bu mertebelere ulaşip yolculuğunu tamamlayabilirse ümidine ulaşarak Allah'a minnet edip **ümit köprüsünden** geçebilir. Bu metaforların yer aldığı beyitler şunlardır:

"Çekmez reh-i ümidine sed ehl-i hâcetün

Şâh-ı serîr-i faqr Sikenderlik istemez" (G261/5)

"Fakirlik tahtında padişah olan İskenderlik istemez. Ümit yolunu ihtiyaç sahiplerine kapatmaz."

"Nâbî diyâr-ı kâme bulur züdter vüşül

Her kim düşerse râh-ı ümîde tevekkeli" (G825/5)

"Nâbî! Meğer her kim ümit yoluna düşerse arzu ülkesine acele ulaşmış."

Ümitsizlik Çıkış Kapısıdır

"Nâ'îl olamaz varmayıcak mahrec-i ye'se

Maşîb gözeden silsile-i tûl-ı emelden" (G565/5)

"Tükenmez arzu zincirinden makam uman kişi ümitsizlik kapısına uğramadan arzusuna kavuşamaz."

Ümit Köprüdür

"Pây-mâl eyler idi şimdi bizi leşker-i ğam

Hağka minnet pül-i ümmîdi 'ubûr eylemişüz" (G268/3)

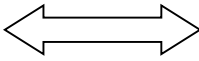
"Allah'a minnet edip ümit köprüsünden geçmişiz. Yoksa gam askeri bizi şimdi ayaklar altına alırdı."

2.10. Diğer Metaforlar

Yukarıda bahsedilen metaforların yanı sıra gazellerde, nesnelere ilişkileri bakımından farklılık gösteren ÜMİT YUKARIDADIR yönelim metaforuna bağlı olarak **ümit kubbe demiridir**, kap metaforu olarak **ümit su kovasıdır**, kontrol metaforu olarak **ümitsizlik Yecüc-ümit seddir**, dönüşüm metaforu olarak **ümit rüzgârdır** metaforları ortaya çıkmıştır.

Ümitsizlik Yecüc ve Ümit Seddir

Ümitsizlik Yecüc ve ümit seddir metaforu klasik Türk edebiyatı metinlerinde sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Kur'an'da Kehf suresinin Zülkarneyn kıssasında Yecüc ve Mecüc yer almaktadır. Türk mitolojisinde de yer alan bu kavmin Nuh Peygamberin oğlu Yafes'in soyundan geldiği düşünülmektedir. Yecüc ve Mecüc insanlar gibi görünen onlardan daha kısa, etrafına zarar veren, yağmalayıcı ve istilacı, çokça üreyen varlıklardır. Etrafına rahatsızlık veren bu kavimden korunmak için onlardan korkanlar Zülkarneyn'den kendilerini Yecüc ve Mecüc şerrinden korumak maksadıyla bir set yaptırmasını istemişlerdir. Demirin eritilmesiyle oluşturulan bu set sayesinde Yecüc ve Mecüc kavmi kıyamete kadar hapsedilmiştir. Kıyamet vakti geldiğinde ise hepsi dünyaya yayılacaktır (Tökel 2016: 313-317). Nâbî'nin şiirlerinde mitolojik unsurlar sıklıkla yer alır. Yecüc ve Mecüc kavmi de bunlara örnektir. Nâbî, insanlık için korku, endişe, ümitsizlik gibi olumsuz duyguları Yecüc'e *teşbih* ederek anlatmıştır. Beyitte *telmi* sanatı vardır. Ümitsizlik Yecüc'dür metaforu *Dîvân*'da "*Ye'cüc-i ye's itmeyicek Nâbiyâ zuhûr/Sedd-i ümîd degmede gelmez güşâyîşe*" (G733/7). "Ey Nâbî! Ümitsizlik Yecüc'ü meydana çıkmadıkça ümit seddinin açılması/yıkılması mümkün değildir." ifadesiyle yer almaktadır. Burada ümit seddir metaforu ile ifade edilen de bu kavmi engellemek amacıyla inşa edildiği için insanlığın ümidi olmuş, olumsuz olan her şey o setin arkasında kalmıştır. Set istenmeyen bir şeyi engellemek amacıyla yapılan bir şeydir. Burada da ümitsizlik getiren olumsuz duyguları hayatımızdan uzaklaştırabilmek için ümit duygusuna yani ümit seddine ihtiyaç vardır.

Kaynak Alan	Aktarım	Hedef Alan
Yecüc Set SOMUT		Ümitsizlik Ümit SOYUT
Ontolojik ve Epistemik Uygunluklar		
Kaynak	Yecüc ve Mecüc kavmi insanları rahatsız eden, yağmalayıp istila eden, kıyamet vakti bütün dünyaya yayılacak olan tehlikeli varlıklar.	
Hedef	Ümitsizlik duygusu insanı kötülüğe sürükleyebilir, kendine verdiği zarar kadar etrafındakilere de zarar verme potansiyeli vardır.	
Kaynak	Set, toprağın kaymasını veya suyun akmasını önlemek için yapılan kalın duvar. İstenmeyen şeyleri engellemek için koyulan engel.	
Hedef	Ümit duygusu bir set gibi bütün kötü ve olumsuz duyguları insanın ruhundan uzaklaştırır ve huzurla yaşamasını sağlar.	

Gazellerde ümit kavramıyla ilgili diğer metaforların yer aldığı beyitler şunlardır:

Ümit Kubbe Demiridir

"Çıkardı güşe-i bâm-ı vişâle dil ammâ

Ham-ı kemend-i emel küngür-i recâda degül" (G495/3)

"Gönül, kavuşma damının köşesine çıkardı ama arzu yayının kıvrımı ümit kubbesinin tepesinde değildir."

Ümit Su Kovasıdır

"Hep biz dahı dullâb-ı ümide sarılırduk

Âb olsa eger ka'r-ı çeh-i tül-ı emelde" (G699/2)

"Eğer tükenmez istekler kuyusunun dibinde su olsaydı biz de ümit kovasına sarılırdık."

Ümit Rüzgârdır

"Eyler güşâde gonce-i âmâli Nâbiyâ

Nâgâh rûzgâr-ı ümîdüñ tenessümi" (G888/5)

"Ey Nâbî! Ümit rüzgarının havası, emeller goncasını ansızın açar."

SONUÇ

Bu çalışmada *Nâbî Dîvânı*'nda ümit ve ümitsizlik kavramları çerçevesinde ümîd/ümmîd, nâ-ümîd/nâ-ümmîd, ye's, havf, recâ, "um-" kelimeleriyle oluşturulan metaforlar araştırılmıştır. *Dîvân*'da yer alan 888 gazelde ümit/ümitsizlik metaforu olarak değerlendirilebilecek 113 beyit tespit edilmiştir. Bu beyitlerden ümîd/ümmîd kelimesiyle ilişkili olarak 105, Nâ-ümîd/nâ-ümmîd/ye's kelimeleriyle 31, havf kelimesiyle 2, recâ kelimesiyle ilişkili 3 metafor tespit edilmiş; "um-" kelimesiyle ilişkili metafor bulunamamıştır. Ümit ve ümitsizlik metaforlarının yer aldığı beyitler anlam açısından incelendiğinde beyitlerde hâkim olan duyguyu tespit etmede sadece nicel verinin yeterli olmadığı görülmüştür. Örnek olarak "*Döksek iderdi micmere de 'udı sebz u ter/Nağl-i ümide dökdüğümüz âb-rûları*" (G824/4) "Ümit ağacına döktüğümüz yüz suyunu buhurdana dökseydik kabuğu canlanırdı" ifadesinde ümit kelimesi yer aldığı için beyit kelime sayımı sonucu ümitli olma durumunu ifade eder gibi görünürken ümitsizliği anlatır. Beyitler bu açıdan tekrar incelendiğinde ümitlilik durumunun 61, ümitsizliğin 33, ümit ve ümitsizlik arasında olma durumunsa 19 beyte hâkim olduğu görülmüştür. Bu beyitlerde metaforlar aracılığıyla soyuta yeni somut anlamlar eklenmiştir. Tespit edilen metaforlar, çevre ve kültürle bağlantılarını ortaya koyabilmek için nesnelere kurdukları ilişkiler açısından 10 ana başlık altında tasnif edilmiştir. Bazı metaforlar birden fazla kategoride yer alsa da en uygun olan başlıkta incelenmeye çalışılmıştır. *Teşhis* sanatıyla oluşturulan ÜMİT/ÜMİTSİZLİK CANLIDIR metaforuna bağlı ÜMİT/ÜMİTSİZLİK İNSAN BEDENİDİR-ÜMİT/ÜMİTSİZLİK İNSANDIR üst metaforu altında tatma, koklama, görme, dokunma duyuları ile ilişkili olarak üretilmiş ve en çok görme duyusuna bağlı ÜMİT/ÜMİTSİZLİK GÖZDÜR metaforu ortaya çıkmıştır. ÜMİT/ÜMİTSİZLİK HAYVANDIR ve bağlı metaforlar klasik Türk şiirinin anlam dünyasında yer alan hayvanlarla ilişkilendirilmiş, kuş ÜMİT YUKARIDADIR şeklinde yönelim; Hüdhüd bağlantı; sinek kontrol metaforu şeklinde ortaya çıkmıştır. ÜMİT/ÜMİTSİZLİK BİTKİDİR ve tohum, meyve, dal, gül, ağaç gibi bağlı metaforlar klasik Türk şiirinin hem mekânı hem ilhamı olan bahçe ile ilgili olarak geleneksel anlayış çerçevesinde kaynak ve bağlantı metaforu şeklinde üretilmiştir. ÜMİT/ÜMİTSİZLİK NESNEDİR metaforuna bağlı kubbe demiri, testere, tuzluk, kamçı gibi metaforlar *Sebk-i Hindî*'nin etkisiyle günlük hayatta kullanılan eşyaların asıl çağrışım unsurlarından farklı bilgilerle *alışılmamış bağdaştırmalarla* Nâbî'nin şiirinde yer aldığı somut göstergesidir. Mekânla ilgili metaforlar ÜMİT GENİŞTİR-ÜMİTSİZLİK DARDIR

düşüncesine göre vadi, meydan, mahzen, saray, kûy kelimeleriyle ifade edilirken buzhane metaforunda darlık yanında soğukluğun da ifade edilmesi duyulararası aktarımla kavramın daha güçlü bir şekilde ifade edilmesini sağlamıştır. ÜMİT/ÜMİTSİZLİK PARADIR metaforu bağlamında iktisadi hayatla ilgili metaforlar kese, cüzdan gibi kelimelerle kap; dükkân kelimesiyle bağlantı; terazi, sermaye gibi kelimelerle ticaretteki kâr-zarar, alacak-verecek zıtlıklarının birlikteliğini ifade eden denge metaforu şeklinde ortaya çıkmıştır. ÜMİT/ÜMİTSİZLİK DENİZDİR ve bağlı metaforlar yine geleneksel anlayışa uygun biçimde tasavvuftaki vahdet-kesret, deniz-dalga aktarımlarına uygun şekilde oluşturulmuştur. ÜMİT AYDINLIKTIR/ÜMİTSİZLİK KARANLIKTIR metaforu Nâbî'nin şiirinin kaynaklarından olan tasavvufi düşünceye uygun olarak nur-zulmet *tezadı* bağlamında ortaya çıkmıştır. ÜMİT/ÜMİTSİZLİK YOLDUR metaforu bu kavramın insan hayatındaki sürekliliğini ve değişkenliğini somut bir şekilde ifade etmiştir. Ayrıca şair, beklenti, arzu, korku, tereddüt gibi duygularını da kapsayan ümit ve ümitsizlik kavramlarını metaforlaştırırken başta *teşhis* ve *teşbih* olmak üzere *irsâl-i mesel*, *hüsn-i talil*, *tezat*, *tenasüp*, *telmih*, *istifham*, *mecâz-ı mürsel* ve *kinaye* sanatlarını sıklıkla kullanmış; çoklu duyulama, üslub-ı muadele (örnekleme beyit yapısı) ve paradoksal imajlarla Sebki Hindî estetiğine uygun örnekler ortaya çıkarmıştır.

Bu çalışmanın klasik Türk şiirinde ümit/ümitsizlik kavramlarıyla ilgili mukayeseli çalışmalara bir örnek teşkil etmesi beklenmektedir. Böylece insan hayatının en temel duyguları arasında yer alan ümit ve ümitsizlikle ilgili metaforların çeşit ve sıklığını tespit ederek dönem, akım ve şahsiyet bağlamında Türk edebiyatının kavram ve duygu haritasının çıkarılması çalışmalarına katkıda bulunulacaktır.

KAYNAKÇA

- Abdulkerim Kuşeyrî (2009). Tasavvuf İlimine Dair *Kuşeyrî* Risalesi. hzl. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Babacan, İsrail (2010). *Klâsik Türk Şiirinin Son Baharı Sebki Hindî (Hint Üslûbu)*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Bilgegil, M. Kaya (1989). *Edebiyat Bilgi ve Teorileri (Belâgat)*. İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Bilkan, Ali Fuat (1997). *Nâbî Dîvânı*. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Borgna, Eugenio (2022). *Bekleyiş ve Umut*. çev. Meryem Mine Çilingiroğlu. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Cebeci, Oğuz (2019). *Metafor ve Şiir Dilinin Yapısal Özellikleri*. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Ceylan, Ömür (2015). *Kuşlar Dîvânı*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Çapan, Pervin (2022). "Klâsik Türk Şiirini Dar-Geniş Yönelim Metaforu Eşliğinde Okumak". *Türk Edebiyatı Dergisi*. (586): 25-34.
- Çiçekler, Ahmet Naim ve Aydın, Timur (2019). "Kavramsal Metafor Kuramı ve Belagat: Karşılaştırmalı Bir İnceleme". *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*. (16): 14-26.
- Demir, Musa (2009). "Batı 'Metafor'u ve Doğu 'İstiare'sinin Mukayeseli Olarak İncelenmesi". *Türkbilig*. (18): 64-90.
- Demirci, Kerim (2016). "Metafor: Bir Anlatım ve Üretim Mekanizması". *Dil Bilimleri Kültür ve Edebiyat*. Ankara: Padam Yayınları.
- Diriöz, Meserret (1994). *Eserlerine Göre Nâbî*. İstanbul: Fey Vakfı Yayınları.
- Ebû Nasr es-Serrâc Tûsî. (2012). *El-Lüma' İslâm Tasavvufu*. hzl. H. Kâmil Yılmaz. İstanbul: Erkam Yayınları.
- Erim, Gonca (2000). "Rengin Psikolojik Etkileri". *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 8 (1): 11-17.
- Erol, Kemal (2018). *Yenileşme Devri Türk Şiirinde Duygu-Düşünce Diyalektiği Duygu Estetiği*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Ertan, Mehmet Emin (1989). *Fuzûlî Dîvânı'nda Hayvanlar*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Gökbilgin, Mehmed Tayyib (1993). "Canbâzân". *İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. (7): 141.
- Harmancı, Mehmet (2012). *İslâm Felsefesinde Metaforik Üslûp*. Ankara: Hece Yayınları.
- İnalçık, Halil (2011). *Has-Bağçede 'Ays u Tarab- Nedîmler Şâirler Mutrîbler*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kaplan, Mehmet (2002). "Nâbî ve Orta İnsan Tipi". *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 1*. İstanbul: Dergâh Yayınları. 214-234.

- Karahan, Abdülkadir (2006). "Nâbî". *İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. (7): 258-260.
- Kaya, Bülent (2008). *Divan Şiirinde At*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Keklik, Nihat (1984). "Felsefe Bakımından Metafor". *Felsefe Arkivi*. (25): 17-36.
- Kierkegaard, Soren (2021). *Ölümcül Hastalık Umutsuzluk*. çev. Mehmet Mukadder Yakupoğlu. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Koca, Şerafettin Eray (2019). "Sinemada Anlam Yaratma Sürecinde Rengin Metaforik Kullanımı". *Sanat ve Tasarım Dergisi*. (223): 223-239.
- Kök, Abdullah (2016). *Pîr-i Türkistan'ın Metafor Dünyası*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Lakoff, George ve Johnson, Mark (2015). *Metaforlar-Hayat, Anlam ve Dil*. çev. Gökhan Yavuz Demir. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Mengi, Mine (1991). *Hikemi Tarzın Büyük Temsilcisi Nabi*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Muhyiddin İbn Arabî (2008). *Fütûhât-ı Mekkiye*. çev. Ekrem Demirli. İstanbul: Litera Yayıncılık.
- Mum, Cafer (2006). *Sözde ve Anlamda Farklılaşma, Sebki Hindî*. hzl. H. Aynur, M. Çakır, H. Koncu. İstanbul: Turkuaz Yayınları.
- Murat, Mualla ve Şahin, Burcu (2019). "Edebi Metinlerde Metafor". *Sosyal Bilimler Dergisi*. 6 (38): 168-192.
- Nur, İsmail Hakkı (2017). "Mesnevide Hayvan Karakterleri (Metaforları)". *Uluslararası Türk Kültür Coğrafyasında Sosyal Bilimler Dergisi*. 2 (1): 29-47.
- Onay, Ebru (2013). *15. Yüzyıldan 18. Yüzyıla Kasidelerde İdeal Hükümdar Portresi ve Hükümdarın Metaforik Sunumu*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi.
- Pala, İskender (2017). *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Sevinç, Fırat (2017). *Klasik Türk Şiirinde Bahçe ve Unsurlarının Anlamsal İlişkileri*. Doktora Tezi. Bitlis: Bitlis Eren Üniversitesi.
- Sigman, Mariano (2020). *Zihnin Gizli Yaşamı Beyniniz Nasıl Düşünür Hisseder ve Karar Verir*. İstanbul: Aylak Kitap.
- Tan, Necmettin (2014). "Ne Umabilirim? Kant'ın Ahlak Felsefesinde Umut Kavramı". *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. (19): 49-66.
- Tanç, Nilüfer (2017). "Klâsik Türk Şiirinde 'Öteki'nin Görüntüsü: Çirkin Kuşlar". *Kuş Dili Dilde, Edebiyatta ve Sanatta Kuşlar*. hzl. E. Gürsoy Naskali, A. Şeker. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Tökel, Dursun Ali (2016). *Divan Şiirinde Şahıslar Mitolojisi*. İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Yayınları.
- Türk Dil Kurumu Sözlükleri*. (10 Ocak 2024). //sozluk.gov.tr/

Uçan Eke, Nagehan (2017). *Klâsik Türk Edebiyatında Metaforik Üslûp*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Uçan Eke, Nagehan (2019). "Nâ'îlî'nin Gazellerinde Siyah Metaforunun İzinde". *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*. (45): 193-217.

Uludağ, Süşeyman (2012). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Kabalıcı Yayınları.

Ülgener, Sabri F. (tarihsiz). *İktisadî Çözülmenin Ahlâk ve Zihniyet Dünyası*. İstanbul: Derin Yayınları.

Yıldırım, Ali (2006). "Renk Simgeçiliği ve Şeyh Gâlib'in Üç Rengi". *Millî Folklor Dergisi*. (18) 72: 129-140.

Yılmaz, Ali (2009). "Nâbî Divanı'nda Nefs Kavramı". *Şair Nâbî Sempozyumu*. 220-231.

Yiğit, Ahmet Selman (2018). *Nâbî Divanı Sözlüğü-Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlük*. Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.

Yunusoğlu, Mağfiret Kemal (2016). *Budist Türk Çevresi Eserlerde Metaforlar*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Zaltman, Gerald ve Zaltman, Lindsay (2008). *Pazarlama Metaforları*. çev. Ümit Şensoy. İstanbul: Optimist Yayınları.

Ek: Tablo 1: *Nâbî Dîvânı*'nda "Ümit" ve "Ümitsizlik" Metaforlarının Kategorileri

1. İnsan Bedeni, Bedenin Hâlleri ve İnsani Roller ile İlgili Metaforlar	1.1. İnsan Bedeniyle İlgili Metaforlar	
	Saç	Ümit G52/4
	Omuz ve Sırt	Ümit G53/1
	Kulak	Ümit G53/1
	Beden	Ümit G53/4, G216/3
	Göz	Ümit G141/6, G295/2, G361/2, G466/5, G577/1, G787/4, G805/8, G806/4 Ümitsizlik G352/5
	Burun	Ümit G147/7, G182/3
	Yüz	Ümit G275/3, G504/7, G627/3
	El	Ümit G318/3, G570/6
	Diş	Ümit G759/6
	Alın	Ümit G883/8
	1.2. İnsan Bedenine Bağlı unsur ve Değişimlerle İlgili Metaforlar	
	Salya	Ümit G241/1
	Yara	Ümitsizlik G348/4
	Koku	Ümit G401/2
	1.3. İnsani Rollerle İlgili Metaforlar	
	Tercüman	Ümit G75/2
	Gelin	Ümit G352/2
	Binici	Ümit G377/7
	Esir	Ümitsizlik G602/4
Cambaz	Ümit ve Ümitsizlik G637/2, G885/4	
Çocuk	Ümit G787/3	
2. Eşyalarla İlgili Metaforlar	2.1. Günlük Hayatta Kullanılan Eşyalarla İlgili Metaforlar	
	Düğüm	Ümitsizlik G34/4
	Sofra	Ümit G52/3, G843/4
	Heybe	Ümit G52/6
	Fıtıl	Ümit G104/3
	Testere	Ümit ve Ümitsizlik G131/3
	Kamçı	Ümit G169/6
	Şarap	Ümit G406/3
	Kadeh	Ümit G564/2
	Merhem	Ümit G587/3
	Tuzluk	Ümit G625/5
	Mum	Ümit G654/3, G871/5
	İp	Ümit G803/2, G878/4
	Gömlek	Ümit G739/6
	Kandil	Ümit G774/3
	Taht	Ümitsizlik G784/7
	2.2. Kitaplarla İlgili Metaforlar	
	Kitap	Ümit G587/2, G688/5
	Dîvân	Ümit G52/2
	Ders	Ümit G52/5
Nüsha	Ümit ve Ümitsizlik G52/8	
Sayfa	Ümit G452/4	
Harf	Ümit G485/2	
3. Bahçeyle İlgili Metaforlar	Tohum	Ümit G29/7, G697/5
	Meyve	Ümit G99/2
	Ağaç	Ümitsizlik G99/2, G164/4 Ümit G216/1, G824/4
	Harman	Ümit G147/5
	Bahçe	Ümit G164/4, G689/7, G883/7
	Tarla	Ümit G366/3, G719/7
	Ekin	Ümit G515/4
	Çorak Arazi	Ümitsizlik G656/6

	Dal	Ümit G736/2	
	Gül	Ümit G796/6	
	Bahçivan	Ümit G883/7	
4. Mekânla İlgili Metaforlar	4.1. Yer Şekilleriyle İlgili Metaforlar		
	Vadi	Ümitsizlik G51/4	
	Meydan	Ümit G51/4, G635/2	
	4.2. Yerleşim Yerleriyle İlgili Metaforlar		
	Dükkân	Ümit G52/1	
	Mahzen	Ümit G89/3	
	Saray	Ümitsizlik G107/6 Ümit G743/5	
	Köy	Ümit G671/4	
	Buzhane	Ümit G674/4	
	5. İktisadi Hayatla İlgili Metaforlar	Terazi	Ümit G52/1
Dükkân		Ümit G52/1	
Vasıta		Ümitsizlik G52/1	
Sermaye		Ümitsizlik G52/1, G213/2	
Cüzdân		Ümit G52/7	
Kese		Kese G66/5, G576/3	
Mal		Ümit G377/3	
Para		Ümit G411/3, G481/2, G576/3	
6. Denizle İlgili Metaforlar	Sahil	Ümitsizlik G53/2	
	Dalga	Ümit G53/2 Ümitsizlik G62/7, G305/3 Ümit ve Ümitsizlik G850/16	
	Deniz	Ümit G178/2, G453/3	
	Gemi	Ümit G305/3	
	Liman	Ümitsizlik G770/5	
	7. Hayvanlarla İlgili Metaforlar	7.1. Havada Yaşayan Hayvanlarla İlgili Metaforlar	
Sinek		Ümitsizlik G52/9	
Kuş		Ümit G136/6, G654/1	
7.2. Denizde Yaşayan Hayvanlarla İlgili Metaforlar			
Balık		Ümit G111/9	
7.3. Karada Yaşayan Hayvanlarla İlgili Metaforlar			
Yabani Hayvan		Ümit G53/5	
At		Ümit G133/2	
8. Renklerle İlgili Metaforlar		Güneş	Ümit G79/2, G558/9
		Aydınlık /Nur	Ümit G215/1, G806/4, G834/4
	Karanlık/Zulmet	Ümitsizlik G215/1, G834/4 Ümit G320/2, G504/7	
9. Yolculukla İlgili Metaforlar	Yolcu	Ümit G113/5	
	Yol	Ümit G261/5, G825/5	
	Köprü	Ümit G268/3	
	Çıkış Kapısı	Ümitsizlik G565/5	
10. Diğer Metaforlar	Kubbe Demiri	Ümit G495/3	
	Su Kovası	Ümit G699/2	
	Yecüc	Ümitsizlik G737/7	
	Set	Ümit G737/7	
	Rüzgâr	Ümit G888/5	